

Mariaus Naviko
V kurso, civilinės ir verslo teisės
studijų šakos studento

Magistro darbas

**Civilinė atsakomybė už valstybės saugumo ir
kontržvalgybos institucijų veiksmus**

Vadovas: partnerystės doc. Gintautas Bartkus

Recenzentas: lekt. dr. Saulius Aviža

Vilnius

2022

ANOTACIJA IR PAGRINDINIAI ŽODŽIAI

Šiame baigiamajame darbe nagrinėjama CK 6.271 straipsnyje įtvirtintos valdžios institucijų civilinės atsakomybės problema kompleksiskai ją atskleidžiant per civilinės atsakomybės už nacionalinio saugumo ir kontržvalgybos institucijų veiksmus prizmę.

Analizuojant nacionalinius ir Europos Sąjungos valstybių teisės aktus, Europos Žmogaus Teisių Teismo jurisprudenciją ir Lietuvos teismų praktiką, taip pat skirtingų autorių parengtas mokslines publikacijas baigiamajame darbe siekiama išanalizuoti civilinės atsakomybės už valstybės saugumo ir kontržvalgybos veiksmų teorinius ir praktinius aspektus.

Pagrindiniai žodžiai: *viešoji civilinė atsakomybė, valstybės saugumo ir kontržvalgybos institucijų neteisėti veiksmai, atsakomybės be kaltės institutas.*

This work analyses the problems of civil liability of public authorities entrenched in Article 6.271 of the Civil Code of Lithuanian Republic in order to disclose the legal regulation and practical application of civil liability for the actions of national security and counterintelligence institutions.

By analyzing national and EU legal base and the jurisprudence of the European and Lithuanian courts, as well as the scientific publications through the prism of general civil liability the preconditions and legal conditions for the emergence of civil liability for state security and counterintelligence actions are disclosed in this work.

Key words: *civil tort liability, actions of state security and counterintelligence institutions, institute of liability without fault.*

TURINYS

IŽANGA.....	2
1. CIVILINĖS ATSAKOMYBĖS UŽ VALSTYBĖS SAUGUMO IR KONTRŽVALGYBOS INSTITUCIJŲ VEIKSMUS KONCEPCINIAI ASPEKTAI.....	6
1.1. Civilinės atsakomybės už valstybės saugumo ir kontržvalgybos institucijų veiksmus prigimtis.....	6
1.2. Civilinės atsakomybės už valstybės saugumo ir kontržvalgybos institucijų veiksmus teisinis reguliavimas.....	9
2. CIVILINĖS ATSAKOMYBĖS UŽ VALSTYBĖS SAUGUMO IR KONTRŽVALGYBOS INSTITUCIJŲ VEIKSMUS TAIKymo AKTUALIJOS.....	16
2.1. Civilinės atsakomybės už valstybės saugumo ir kontržvalgybos institucijų veiksmus atsiradimo prielaidos: veiklos ir taikomų metodų ypatumai.....	16
2.2. Civilinės atsakomybės už valstybės saugumo ir žvalgybos institucijų veiksmus turinys.....	22
IŠVADOS IR PASIŪLYMAI.....	33
ŠALTINIŲ SĄRAŠAS.....	35
SANTRAUKA.....	41
SUMMARY.....	42

IŽANGA

Darbo problema. Teismų jurisprudencijos ir mokslinės literatūros analizė leidžia teigti, kad praktikoje dažnai susiduriama su atvejais, kai tenka kvestionuoti nacionalinio saugumo ir kontržvalgybos institucijų veiksmų teisėtumą ir atitinkamai keliant už tai kylančios civilinės atsakomybės klausimą. Minėtų institucijų veikla grindžiama strateginiais šalies saugumo tikslais ir nukreipta į tokius objektus, kaip „žmogaus ir piliečio teisės, laisvės bei asmens saugumas, tautos puoselėjamos vertybės, jos teisės ir laisvos raidos sąlygos, valstybės nepriklausomybė, konstitucinė santvarka, valstybės teritorijos vientisumas, aplinka ir kultūros paveldas, visuomenės sveikata“ (Lietuvos Respublikos nacionalinio saugumo pagrindų įstatymas 1996, Valstybės žinios, 2-16).

Tokia strateginių veiklų aprėptis savo ruožtu „neretai suponuoja veiklos slaptumą, specialių techninių priemonių naudojimą ir neišvengiamai aktualizuoja žvalgybos, kontržvalgybos ir kitų tarnybų, atsakingų už nacionalinį saugumą, įgaliojimų ir teisių aiškumą bei apibrėžtumą, apsaugos nuo savavališkų veiksmų užtikrinimo mechanizmų funkcionavimo būtinumą“ (Gutauskas, 2019), taip pat nacionalinio saugumo institucijų veiksmų „suderinamumą su konstitucinėje bei Europos Žmogaus Teisių Teismo jurisprudencijoje įtvirtintais proporcingumo, teisės aktų apibrėžtumo, aiškumo, prieinamumo bei jų taikymo padarinių numatymo reikalavimais“ (Tarasevičius, 2017, p. 96).

Galima teigti, kad nacionalinio saugumo ir kontržvalgybos institucijos veikia atsiduria tarp dviejų ugnių: iš vienos pusės jos turi užtikrinti valstybės saugumą ir viešąjį interesą, iš kitos – vykdydami šią svarbią veiklą, jos privalo maksimaliai atsižvelgti ir paisyti pagrindines žmogaus teises ir laisves. Ir nors, pavyzdžiui, Europos Žmogaus Teisių Teismo (toliau – EŽTT) pozicija valdžios kišimosi į asmens privatų gyvenimą dažnai yra kategoriška pabrėžiant, kad „slaptas sekimas turi paisyti 8 straipsnyje saugomas vertybes“ (Halford prieš Jungtinę Karalystę [EŽTT], Nr.20605/92, [1997-06-25], nurodant, kad „kiekvienas turi teisę į tai, kad būtų gerbiamas jo asmeninis ir jo šeimos gyvenimas, buto neliečiamybė ir susirašinėjimo slaptumas“ (I. prieš Suomiją [EŽTT], Nr.20511/03, [2008-06-17]) ir akcentuojant, kad „valstybės vykdoma slapta elektroninių ryšių tinklais perduodamos informacijos kontrolė laikytina asmens teisės į privatumą ribojimu, todėl ji turi atitikti nustatytus reikalavimus, asmenims, kuriems taikoma slapta kontrolė, turi būti suteiktos pakankamos teisinės gynybos priemonės“ (Roman Zakharov prieš Rusiją [EŽTT]), visgi tas pats teismas savo jurisprudencijoje palieka savotišką „langelį“ konstatuodamas, kad „valstybės saugumo institucijų veiksmų sąlygotas asmens teisių ir laisvių, numatytų Europos

žmogaus teisių Konvencijos (toliau – EŽTK) 8 straipsnyje, ribojimas, nukreiptas į nacionalinių interesų užtikrinimą, **yra pagrįstas**, kai yra nustatytos tinkamos apsaugos priemonės nuo piktnaudžiavimo“ (Klass ir kiti prieš Vokietiją [EŽTT], Nr.5029/71, [1978-09-06]).

Šiame kontekste sutiktina su teigimu, kad „valstybės, kaip civilinės atsakomybės subjekto, padėtis yra išskirtinė ir delikati tuo, kad joms tenka priimti sprendimus neapibrėžtose ir neaiškiose situacijose“ (Gailiūnienė, 2013, p. 8), pabrėžiant, kad ši tezė ypač aktuali ir geriausiai atspindi išskirtinę nacionalinio saugumo ir kontržvalgybos institucijų veiklą. Šiuo atveju aktuali ir visiškai pagrįstu atrodo baiminimasis, kad „atsakomybės taikymas tokiose situacijose apribos valdžios institucijų ir pareigūnų ryžtą veikti, nes už tokius veiksmus jiems gali kilti atsakomybė“ (Gailiūnienė, 2013, p. 8).

Remiantis parašytu, formuluotini šie probleminiai baigiamojo darbo klausimai:

Ar civilinės atsakomybės už valstybės saugumo ir kontržvalgybos institucijų veiksmus taikymo imperatyvai pakankamai aiškiai ir nuosekliai atskleisti nacionaliniuose teisės aktuose, doktrinoje bei EŽTT ir Lietuvos teismų jurisprudencijoje?

Ar visada aišku, kurie nacionalinio saugumo ir kontržvalgybos institucijų veiksmai, pažeidžiantys kai kurių asmenų turtines ar neturtines teises, bet nukreipti į valstybės saugumą ir viešosios tvarkos palaikymą, vertintini kaip pagrįsti ir netgi būtini?

Darbo aktualumas. Baigiamojo darbo aktualumą lemia keli svarbūs aspektai. Pirma, pastaruoju metu didėjant geopolitinei įtampai Europoje, nemažėjant terorizmo, kibernetinių išpuolių, organizuoto nusikalstamumo mastams, ryškėjant visuomenės susiskaldymui, automatiškai didėja pavojus šalies nacionaliniam saugumui, konstitucinės santvarkos stabilumui, viešajai tvarkai. Nacionalinio saugumo ir kontržvalgybos institucijoms tenka operatyviai reaguoti į esamas ir potencialias grėsmes, taikyti naujausius IT ir kitus metodus, kurie savo ruožtu ne visada koreliuoja su asmens privatumu ir duomenų apsauga ir, kaip išvada, sudaro sąlygas neteisėtiems veiksams atsirasti.

Antra, civilinės atsakomybės už nacionalinio saugumo ir kontržvalgybos institucijų veiksmus klausimą analizuoti skatina ir vis dar negausi, bet jau besiformuojanti nacionalinių (pavyzdžiui, su „MG Baltic“ susijusių bylų masyvas) ir Europos teismų (pavyzdžiui, Gulijev prieš Lithuania [EŽTT], Nr.10425/03, [2008-12-16]) praktika.

Trečia, civilinės atsakomybės už nacionalinio saugumo ir kontržvalgybos veiksmus analizė prisideda prie valstybės deliktinės atsakomybės koncepcinės ir metodologinės bazės tobulinimo: veiksmų teisėtumo, turtinės ir neturtinės žalos atlyginimo, bylų teisingumo, institucinio veiklos kontrolės (ombudsmeno problema ir kt.) ir kitais aspektais.

Darbo objektas – civilinė atsakomybė už valstybės saugumo ir kontržvalgybos institucijų veiksmus.

Darbo tikslas – išanalizuoti civilinės atsakomybės už valstybės saugumo ir kontržvalgybos institucijų veiksmų koncepcinius ir praktinius aspektus.

Darbo uždaviniai:

1. Išanalizuoti civilinės atsakomybės už valstybės saugumo ir kontržvalgybos institucijų veiksmų koncepcinius aspektus.

2. Atskleisti civilinės atsakomybės už nacionalinio saugumo ir kontržvalgybos institucijų veiksmus atsiradimo priežastis.

3. Identifikuoti civilinės atsakomybės už valstybės saugumo ir kontržvalgybos institucijų veiksmų taikymo aspektus

Darbo iširtumo lygis. Baigiamajame darbe nagrinėjama tema Lietuvoje iki šiol skirta nedaug dėmesio. Kita vertus, galima paminėti keletą mokslinių publikacijų, kuriose pakankamai detalai analizuojami bendresni civilinės atsakomybės už valstybės institucijų veiksmus klausimai / aspektai.

Valstybės civilinės atsakomybės temai nemažai dėmesio skyrė S. Selelionytė-Drukteinienė (2004, 2006, 2008). Keletą svarbių publikacijų valstybės institucijų civilinės atsakomybės problemoms akcentuojant kompensacinę valdžios įstaigų atsakomybės funkciją skyrė U. Gailiūnienė (2009, 2010, 2013). A. Vaitkevičiūtė, analizavo valstybės deliktinės civilinės atsakomybės aspektus ES ir Lietuvos teisėje, aptarė bendruosius valstybės atsakomybės už žalą asmeniui klausimus (Vaitkevičiūtė, 2013).

Kai kuriuos civilinės atsakomybės už valstybės institucijų veiksmus išimtinės padėties kontekste nagrinėjo A. Vainorienė (2014). Autorė A. Kargaudienė (2008) analizavo kai kuriuos turtinės ir neturtinės žalos dėl neteisėtų valdžios institucijų atlyginimo klausimus. P. Tarasevičius (2017) nagrinėjo techninių priemonių naudojimo kriminalinėje žvalgyboje teisėtumo problemas. A. Gutauskas (2019) aptarė kai kuriuos kriminalinės žvalgybos veiksmų privataus asmens gyvenimo teisės gerbimo kontekste aspektus. B. Pranevičienė (2011) fragmentiškai analizavo žmogaus teisių apsauga nacionalinio saugumo užtikrinimo kontekste. Civilinės atsakomybės temą bendrame teisinės atsakomybės kontekste nagrinėjo Baublys ir kt., 2012, Vaišvila, 2004, 2014, Lastauskienė ir kt., 2020 ir kiti autoriai, kurių teorinėmis išvalgomis bus pasinaudota rašant baigiamąjį darbą.

Darbo originalumas. Baigiamajame darbe pirmą kartą bandoma kompleksiskai pažvelgti į civilinės atsakomybės už valstybės saugumo ir kontržvalgybos veiksmus teorinius ir praktinius aspektus. Šis tyrimas gali būti reikšmingas kaip identifikuojantis problemas,

trukdančias teisingai atlyginti žalą, padarytą valstybės saugumo ir kontržvalgybos veiksmais, ieškantis efektyvių priemonių tiek įstatymų leidėjui, tiek teismams, tiek bylos šalims siekiant *teisingo*, abiem pusėms priimtino kompromiso.

Darbo metodai ir šaltiniai. Baigiamojo darbo tikslas kompleksiskai išanalizuoti civilinės atsakomybės už nacionalinio saugumo ir kontržvalgybos institucijų veiksmus teisinį reglamentavimą ir praktinį taikymą sąlygojo šių mokslinių metodų taikymą: dokumentų analizės, sisteminis, loginis – analitinis, lyginamasis, teleologinis.

Dokumentų analizės metodas naudotas analizuojant ir tiriant šiame darbe panaudotus šaltinius: nacionalinius ir Europos Sąjungos valstybių teisės aktus; Europos Žmogaus Teisių Teismo jurisprudenciją, Lietuvos teismų praktiką; įvairių autorių parengtas mokslines publikacijas.

Loginis – analitinis metodas tyrime naudotas dažniausiai – taikant šį metodą atlikta tiek ES, tiek Lietuvos teisės aktų, teismų praktikos, mokslinės literatūros išsami analizė. Taikant šį metodą baigiamajame darbe padaryti apibendrinimai, nustatyti loginiai ryšiai tarp civilinės atsakomybės instituto ir valstybės institucijų ir, ypač, nacionalinio saugumo ir kontržvalgybos, veiksmų teisėtumo, klasifikuoti kriterijai, kurie leidžia taikyti civilinės atsakomybės už minėtų institucijų veiksmus išimtis, taip pat padarytos bendros baigiamojo darbo išvados.

Taikant lyginamąjį metodą siekta palyginti tarpusavyje nacionalinės ir ES teisės šaltinius, skirtingas mokslines idėjas ir skirtingų teismų praktiką.

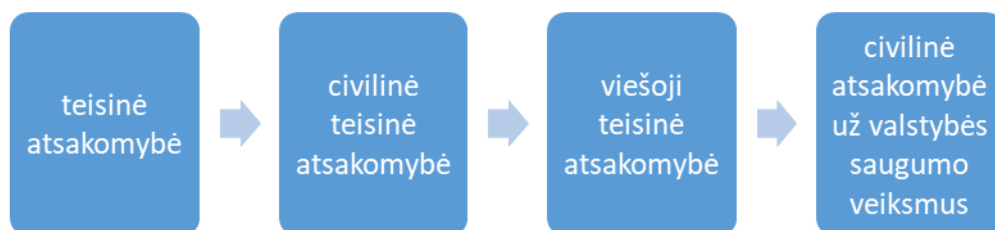
Tuo tarpu teleologinis (tikslų) tyrimo metodas naudotas analizuojant teismų sprendimuose pasirinktus argumentus ir vertinant motyvus taikant civilinę atsakomybę už valdžios institucijų (taip pat nacionalinio saugumo ir kontržvalgybos) veiksmus arba susilaikant nuo jos taikymo.

1. CIVILINĖS ATSAKOMYBĖS UŽ VALSTYBĖS SAUGUMO IR KONTRŽVALGYBOS INSTITUCIJŲ VEIKSMUS KONCEPCINIAI ASPEKTAI

Šiame baigiamojo darbo skyriuje per viešosios teisinės atsakomybės prizmę atskleidžiami civilinės atsakomybės už valstybės saugumo ir kontržvalgybos institucijų veiksmus koncepciniai aspektai. Ypatingas dėmesys skiriamas viešosios civilinės atsakomybės aspektui ir jos atsiradimui būtinųjų sąlygų analizei.

1.1. Civilinės atsakomybės už valstybės saugumo ir kontržvalgybos institucijų veiksmus prigimtis

Civilinės atsakomybės už valstybės saugumo ir kontržvalgybos veiksmus klausimo analizei taikytina tokia loginė seka:

Remiantis pateikta schema toliau nuosekliai atskleidžiama analizei pasirinkto objekto esmė ir principai.

Mokslinės literatūros analizė leidžia teigti, kad teisinė atsakomybė – tai valstybės ir visuomenės reakcija į asmens padarytą teisės normos pažeidimą, pasireiškianti neigiamo pobūdžio priemonių taikymu tokiam asmeniui siekiant atkurti pažeistą teisinę tvarką. (Baublys *et al*, 2012; Vaišvila, 2014; Drakšienė *et al* 2008). Baigiamojo darbo kontekste aktuali negatyvioji, deliktinė teisinė atsakomybė (yra ir pozityvioji teisinė atsakomybė) nukreipta į a) teisėtvarkos apsaugą ir b) piliečių auklėjimą gerbti teisę (Baublys *et al*, 2012, p. 470).

Išskiriamos keturios sąlygos teisiniam atsakomybės pagrindui susikurti bei teisei atsakomybei realizuoti: 1) žala; 2) neteisėta veikla; 3) priežastinis ryšys; 4) kaltė. Mokslinėje literatūroje akcentuojama, kad teisinės atsakomybės atsiradimo pagrindinė prielaida – teisės pažeidimo konstatavimas (Baublys *et al*, 2012; Vaišvila, 2014). Skirtingos teisinės

atsakomybės rūšys – baudžiamoji, administracinė, drausminė, civilinės ir kt. atsiskleidžia per ir priklauso nuo: 1) taikymo pagrindo; 2) subjektus; 3) poveikio priemonės; 4) taikymo tvarka.

Civilinė teisinė atsakomybė – tai negatyviosios teisinės atsakomybės rūšis, kompensacinio pobūdžio, taikoma už civilinės teisės ar sutarties pažeidimą (Baublys *et al*, 2012; Vaišvila, 2014). Civilinės teisės požiūriu asmuo yra laikomas kaltu, jeigu jis nepadarė visko, ką turėjo padaryti tam, kad išvengtų teisei priešingo elgesio. Be to, „civilinėje teisėje tam tikrai atvejais kaltės klausimas apskritai nesprendžiamas – pavyzdžiui, asmuo, esantis didesnio pavojaus šaltinio valdytojas, už savo veiksmais padarytą žalą atsakys ir tada, kai dėl jos atsiradimo nebus kaltas“ (Lastauskienė *et al*, 2020, p. 230). Taigi civilinė atsakomybė – tai vienintelė atsakomybės rūšis, kuri tam tikrais atvejais gali atsirasti asmeniui, kuri nėra kaltas arba kuris net neatliko veiksmų, dėl kurių kitam asmeniui atsirado nuostoliai. Civilinės atsakomybės specifiškumas pasireiškia tuo, kad ji gali būti įgyvendinta savanoriškai, nukentėjusiajam asmeniui nesikreipiant dėl valstybės prievartos – negatyviosios teisinės atsakomybės naudojimo. Tai atitinka civilinei teisei būdingą dispozityvumą, kai teisiniai santykiai grindžiami jų dalyvių galimybe patiems reguliuoti tarpusavio santykius. Kita vertus, civilinė atsakomybė gali būti ir negatyvioji. Šiuo atveju apie civilinę atsakomybę kalbama kaip apie teisingumo vykdymo priemonę (Norkūnas, 2013).

Civilinė atsakomybė būna a) sutartinė arba b) deliktinė (CK 6.245 str. 2 d.). Doktrinoje pažymima, kad „civilinė atsakomybė yra vienas iš civilinės teisės sudedamųjų dalių – prievolių teisės – institutų, kurio paskirtis – reglamentuoti asmenų turtinius ir su jais susijusius asmeninius neturtinius santykius – reguliuoti santykius dėl žalos padarymo ir ginti asmenis, kurių teisės dėl to yra pažeistos“ (Norkūnas, 2013, p. 971).

Civilinė atsakomybė yra viena iš teisinės atsakomybės rūšių (ir kartu – civilinių teisių vienas iš gynimo būdų), kuri praktikoje realizuoja pirmiau minėtas konstitucinės doktrinos nuostatas „kompensuojant nukentėjusiajam asmeniui dėl neteisėtų veiksmų patirtą žalą“ (Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2010 m. vasario 3 d. nutarimas. Valstybės žinios, Nr. 16-758) ir taip „atkuriant pažeistą teisingumą“ (Norkūnas, 2013, p. 973).

Taikant deliktinę atsakomybę, reikės nustatyti priežastinį ryšį, veiksmų neteisėtumą, žalą ir jos dydį. Jeigu deliktas atitiks sutarties pažeidimą, už kurį numatytos netesybos, tuomet sprendžiant dėl sutartinės atsakomybės taikymo pagrįstumo, reikės nustatyti tik tai, ar buvo pažeista sutartinė pareiga ir už šį pažeidimą yra numatytos netesybos (Ivanauskienė, 2016, p. 75).

Baigiamajame darbe suponuojama, kad nacionalinio saugumo ir žvalgybos institucijos yra valdžios institucijos ir vykdydamos savo funkcijas atlieka valdžios funkcijas. Todėl šiuo atveju aktuali *sui generis* civilinė atsakomybė – viešojo teisinė atsakomybė, t. y. atvejis „kai civilinės atsakomybės subjektas yra valstybinė institucija“ (Gailiūlienė, 2013, p. 24). Esminis viešosios teisinės atsakomybės ypatumas: viešojo atsakomybė iš įprastinės civilinės atsakomybės išskiriama atsižvelgiant į šios atsakomybės subjekto (valstybės) ir srities, kurioje padaroma žalos (valdžios funkcijų įgyvendinimas) ypatumus, nustatant specifines šios atsakomybės sąlygas“ (Gailiūlienė, 2013).

Turint omenyje, kad „vienas iš pagrindinių ir svarbiausių teisinės valstybės požymių yra veiksmingos valstybės atsakomybės už valstybinių institucijų ir pareigūnų neteisėtais arba nepagrįstais veiksmais asmenų teisėms padarytą žalą sistemos sukūrimas“ (Vaišvila, 2000, p. 23), visiškai pagrįstu ir logišku laikytinas Lietuvos konstitucinėje doktrinoje susiformavęs požiūris, pagal kurį „valstybės institucijas, pareigūnus žmonės pagrįstai gali laikyti valstybės valios reiškėjais ar vykdytojais, o patys valstybės institucijos, pareigūnai jokiais aplinkybėmis negali veikti *ultra vires*, neteisėtais veiksmais pažeisti žmogaus teisių ir laisvių“ (Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. rugpjūčio 19 d. nutarimas. Valstybės žinios, Nr.90-3529).

Dėl viešojo subjekto civilinės deliktinės atsakomybės ypatumų dar papildomai, pasakytina, kad 1) viešojo subjekto civilinė atsakomybė yra skirta efektyviai valstybės veiklai užtikrinti minimizuojant arba visiškai eliminuojant valstybės tarnautojų neveiklumą, neryžtingumą imantis veiksmų dėl to, kad bijomasi piniginių reikalavimų atlyginti tokiais veiksmais padarytą žalą ir 2) viešojo subjekto civilinė atsakomybė suponuoja efektyvią nukentėjusiųjų asmenų gynybą dėl akivaizdesnio valstybės (ar savivaldybės) kaip kreditoriaus mokumo palyginus su pavieniu tarnautoju (Gailiūlienė, 2013; Selelionytė, 2004).

Atitinkamai, „ginčams dėl viešosios atsakomybės taikymo nustatytas specialus teisingumas, skiriasi ir teismų praktika atlyginant žalą, padarytą viešojo administravimo veiksmais, ir žalą, padarytą, pavyzdžiui, teismams vykdant teisingumą“ (Gailiūlienė, 2013, p. 34).

Europos Sąjungos teisėje valdžios institucijų pareiga atlyginti žalą už jos institucijų (pareigūnų) veiksmus dažnai vadinama „Francovich doktrina“ ir sietina su garsiąja ETT nagrinėta *Francovich* byla. Šioje byloje pareiškėjui pavyko įtikinti ETT, kad dėl Italijos vyriausybės „akto“ (šiuo atveju neveikimo tinkamai įgyvendinant EB direktyvą) jis patyrė

nuostolių ir, kaip išvada, Italijos vyriausybė buvo įpareigota pareiškėjui išmokėti kompensaciją.

Šiame kontekste sutiktina su teigimu, kad „ETT jurisprudencijos raida „Francovich doktrinos“ linkme yra griežtas priminimas Lietuvos valstybės valdžios institucijoms, kad Europos Sąjungos teisė, ginanti privataus asmens interesus, – tai ne popieriuje deklaruojami skambūs žodžiai, bet realaus įgyvendinimo reikalaujančios nuostatos, kurių nepaisymas valstybei gali tapti skaudžia pamoka“ (Kargaudienė, 2008, p. 81).

Apibendrinant galima teigti, kad civilinė teisinė atsakomybė už valstybės saugumo ir kontržvalgybos veiksmus yra *su generis* civilinė deliktinė teisinės atsakomybės rūšys, taikoma už valdžios institucijų padarytus neteisėtus veiksmus. Tai yra kompensacinio pobūdžio teisinė atsakomybė, kuriai atsirasti būtinos trys sąlygos – neteisėti veiksmai, žala, priežastinis ryšys. Ši atsakomybė rūšis grindžiama „Francovich“ doktrina bei formulę „šeimininkas atsako už savo tarno veiksmus“ (Mikelėnas, 1995, p. 397) ir taikoma, kai valstybė privalo atlyginti žalą asmenims padarytą neteisėtais šių institucijų (pareigūnų) veiksmais. Tai griežtoji teisinė atsakomybė, nesuponuojanti kaltės, kaip vienos iš atsakomybės atsiradimo sąlygų. Šiai atsakomybei atsirasti pakanka nustatyti, kad žala asmeniui atsirado dėl subjekto, atliekančio valdžios funkcijas, akto – veikimo ar neveikimo.

1.2. Civilinės atsakomybės už valstybės saugumo ir kontržvalgybos institucijų veiksmus teisinis reguliavimas

Civilinės atsakomybės už valstybės saugumo ir kontržvalgybos institucijų veiksmus aspektu sutiktina su prieš 27 metus išsakytu, bet ir šiandien savo aktualumo nepraradusiu teigimu, kad „valstybė ir jos institucijos šiuolaikinėje visuomenėje įgyvendina nepaprastai daug funkcijų įvairiose gyvenimo srityse, tame tarpe ir valstybės saugumo sferoje“ (Mikelėnas, 1995, p. 369). Iš tikrųjų, valstybės saugumo funkcijos yra ypatingos ir dažnai suponuoja vienokio ar kitokios laipsnio intervenciją asmens ir/ar jo šeimos privatų gyvenimą. Todėl tais atvejais, kai šioms institucijoms priskirtų funkcijų įgyvendinimas sąlygoja žalos kitiems asmenims padarymą, kalbama apie viešosios atsakomybės taikymo galimybes.

Civilinės atsakomybės už valstybės saugumo institucijų veiksmus teisinio reguliavimo aspektu svarbi Konstitucijos (1992), Konstitucinio teismo jurisprudencijos, Civilinio kodekso (2000) ir šių institucijų veiklą reglamentuojančių teisės aktų analizė.

Štai, Lietuvos Respublikos Konstitucijos (1992) 5 straipsnio 3 dalies įtvirtinta imperatyvi nuostata, kad „valdžios įstaigos tarnauja žmonėms“, 22 straipsnis. Numatyta, kad

„žmogaus privatus gyvenimas neliečiamas“, o 30 straipsnio 2 dalyje skelbiama, kad „asmeniui padarytos materialinės ir moralinės žalos atlyginimą nustato įstatymas“.

Lietuvos Konstitucinio Teismo jurisprudencijoje įtvirtinta nuostata, kad „įstatymų leidėjas turi užtikrinti tinkamą nukentėjusiojo asmens teisės į žalos atlyginimą reglamentavimą, o teismus – tinkamą šių teisės normų aiškinimą ir taikymą“ (Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2010 m. vasario 3 d. nutarimas, Valstybės žinios, Nr. 16-758). Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas 2006 metų rugpjūčio 19 d. nutarime konstatavo, kad „iš Konstitucijos neišplaukia, jog įstatymais galima nustatyti kokias nors išimtis, kai asmeniui padaryta materialinė (arba moralinė) žala gali būti neatlyginama dėl to, kad ją neteisėtais veiksmais padarė valstybės institucijos pareigūnai“.

Šiame (taip pat ir 2008 metų spalio 30 d. nutarime) nutarime Konstitucinis Teismas taip pat akcentavo valdžios institucijų padarytos žalos atlyginimo konstitucinį imperatyvą nurodęs, kad „jeigu įstatymu būtų nustatytas toks teisinis reguliavimas, kad valstybė iš dalies arba visiškai išvengtų pareigos atlyginti žalą, padarytą neteisėtais valstybės institucijų pareigūnų veiksmais, tai ne tik reikštų, kad yra nepaisoma konstitucinės žalos atlyginimo sampratos, o tai būtų nesuderinama su Konstitucija (*inter alia* su Konstitucijos 30 straipsnio 2 dalimi), bet ir pažeistų pačios valstybės kaip bendro visuomenės gėrio *raison d'être*“ (Konstitucinio Teismo 2008 m. spalio 30 d. nutarimas).

Konstitucinio Teismo doktrinoje susiformavusi nuostata, kad „valstybės institucijų galimybė visiškai arba iš dalies išvengtų pareigos teisingai atlyginti žalą, padarytą neteisėtais pačios valstybės institucijų, pareigūnų veiksmais būtų nesuderinama su Konstitucija, bet ir pažeistų pačios valstybės, kaip bendro visos visuomenės gėrio“ (Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2008 m. spalio 30 d. nutarimas). Valdžios institucijų teisinės atsakomybės už savo veiksmus svarba nėra kartą akcentuota ir Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo praktikoje nurodant, kad „viešosios valdžios institucijos privalo elgtis teisėtai bei prisiimti už tai atsakomybę“ (Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2013 m. vasario 14 d. nutartis administracinėje byloje Nr. A438-531/2013; Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2012 m. liepos 12 d. nutartį administracinėje byloje Nr. A502-1350/2012; Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2013 m. vasario 14 d. nutartį administracinėje byloje Nr. A438- 531/2013).

Deja, pirmiau minėta Konstitucijoje įtvirtinta imperatyvi nuostata, kad „valdžios įstaigos tarnauja žmonėms“, ne visada pilna apimtimi įgyvendinama praktikoje ir neretai pasitaiko atvejų, kai valstybės institucijos veiksmais (veikimu ar neveikimu) vienokia ar kitokia apimtimi yra pažeidžiamos pagrindinės asmenų teisės ir laisvės, įtvirtintos Europos

žmogaus pagrindinių teisių ir laisvių konvencijoje (Konvencijos 8 straipsnis), Lietuvos Respublikos Konstitucijoje (Konstitucijos 22,24, 25, 32, 35, 36 straipsniuose), Civiliniame kodekse (CK 2.23 straipsnis) ir kituose aktuose.

Civilinio kodekso 6.271 straipsnis atskleidžia pagrindinius civilinės atsakomybės už valstybės saugumo ir kontržvalgybos institucijų veiksmus imperatyvus. Minėto CK straipsnio analizė leidžia išskirti šiuos esminius dalykus:

- atsakomybės subjektu pagal CK 6.271 straipsnį laikoma valstybė ar savivaldybė, o ne jų institucijos ar tarnautojai.
- CK 6.271 straipsnis. įtvirtina specifinę atsakomybės formą – atsakomybę be kaltės.
- CK 6.271 straipsnis yra speciali civilinės deliktinės atsakomybės norma.

Lietuvos CK 6.271 straipsnyje įtvirtintos normos specifiškumą pažymėjo LVAT konstatavęs, kad tai „speciali teisės norma, reglamentuojanti teisinius santykius dėl žalos atlyginimo, kai prašoma atlyginti žala atsirado dėl valdžios institucijų neteisėtų veiksmų“. Šios normos specifiškumas pasireiškia tuo, kad „jos taikymas nėra sietinas su kita CK norma – 6.246 straipsnio kuriame yra pateiktas neteisėtų veiksmų apibūdinimas, kaip sąlyga civilinei atsakomybei atsirasti. Tai reiškia, kad valstybės deliktinė atsakomybė atsiranda tik tuo atveju, kai valdžios institucijų (jų darbuotojų) veiksmai neatitinka jiems pagal įstatymus privalomo elgesio modelio“ (LVAT 2020-12-16 nutartis Nr. eA-2689-1062/2020).

CK 6.246 straipsnio ir CK 6.271 straipsnio normų atskyrimas jau savaime akivaizdžiai rodo, kad valdžios institucijų civilinė atsakomybė yra speciali civilinė deliktinė atsakomybė, dar vadinama viešąja atsakomybe. Šią atsakomybę apibūdina a) specifinis atsakomybės subjektas ir b) sritis, kurioje pasireiškia žala (Gailiūlienė, 2013). Viešosios atsakomybės subjektas yra valstybė, o sritis, kurioje padaroma žala – valdžios funkcijų įgyvendinimas.

Viešosios atsakomybės subjekto aspektu pasisakę Lietuvos teismai pabrėžė, kad „Civilinio kodekso 6.271 straipsnyje numatytos civilinės atsakomybės subjektas yra specialusis – viešas asmuo (valstybė arba savivaldybė), o toks atsakomybės subjekto ypatumas lemia šioje įstatymo normoje numatytos civilinės atsakomybės taikymo ypatumus“ (LVAT 2013 m. kovo 14 d. nutartis administracinėje byloje Nr. A-492-496-13; LAT 2010 m. vasario mėn. 26 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-91/2010).

Specifinė viešosios atsakomybės rūšies prigimtis suponuoja ir specifines jos atsiradimo sąlygas. Viena iš pagrindinių – atsakomybės be kaltės įtvirtinimas. Kita svarbi sąlyga –

atsakomybė atsiranda tik tuo atveju, kai valdžios institucijų (jų darbuotojų) veiksmai neatitinka jiems pagal įstatymus „privalomo elgesio modelio“ (Gailiūlienė, 2013).

Be kita ko, viešosios atsakomybės ypatumas sietinas su specialia žalos atlyginimo sistema, kuri grindžiama *inter alia* asmens patirtus nuostolius dalyvaujant administraciniuose teisiniuose santykiuose (LVAT 2009 m. gruodžio 21 d. nutartis administracinėje byloje Nr. A-556-1485/2009).

Dar vienas svarbus aspektas susijęs su atsakymu į klausimą, kas laikoma „valdžios institucija“. CK 6.271 straipsnio 2 dalyje įtvirtinta, kad šios normos prasme „valdžios institucija“ – tai bet koks viešosios teisės subjektas (valstybės ar savivaldybės institucija, pareigūnas, valstybės tarnautojas ar kitoks šių institucijų darbuotojas ir t. t.). Pažymėtina, kad CK 6.271 straipsnio prasme „valdžios institucija“ laikomas ir privatus asmuo, atliekantis valdžios funkcijas.

LVAT, aiškindamas Civilinio kodekso 6.271 straipsnyje nustatytą valdžios institucijos sąvoką, konstatavo, kad „esminis požymis, atibojant valdžios instituciją nuo kitų civilinės atsakomybės subjektų – valdžios funkcijų atlikimas“ (LVAT 2007 m. lapkričio 10 d. nutartis administracinėje byloje Nr. A5-1026-07).

Teisės literatūroje kaip vienas iš svarbiausių valdžios institucijos bruožų išskiriamas valdžios funkcijų vykdymas, valdžios įgaliojimai (Bakaveckas, 2007, p. 28). Tai reiškia, kad valstybės institucija veikia valstybės vardu (savo ruožtu savivaldybės institucija – savivaldybės vardu), jos sprendimai, priimti vykdant valdžios funkcijas, yra privalomi ir užtikrinami tik valstybei prieinamais mechanizmais (prievartos mechanizmu).

Teigiama, kad žodžiai „atliekantys valdžios funkcijas“ Civilinio kodekso 6.271 straipsnyje yra esminiai, sprendžiant, ar subjektas gali būti laikomas žalos padariusiu subjektu pagal šį straipsnį ir ar turi būti taikoma viešoji atsakomybė (Gailiūlienė, 2013, p. 50).

Dėl CK 6.271 straipsnio įtvirtintoje normoje minimo termino „aktas“ pasakytina, kad jis reiškia „bet kokią valdžios institucijos ar jos darbuotojų veiksmą (veikimą, neveikimą), kuris tiesiogiai daro įtakos asmenų teisėms, laisvėms ir interesams (valstybės ar savivaldybės institucijų priimami teisės ar individualūs aktai, administraciniai aktai, fiziniai aktai ir t. t., išskyrus teismo nuosprendžius, sprendimus ir nutartis)“ (CK 6.271 straipsnio 3 dalyje.).

Remiantis CK 6.271 straipsnio logika ir esme galima teigti, kad atsakovu bylose dėl šios normos privalo būti nurodoma valstybė (arba savivaldybė), o ne valstybės (ar savivaldybės) valdžios institucija.

Ir nors dėl valdžios institucijų neteisėtais veiksmais padarytos žalos atlyginimas ir civilinės atsakomybės taikymas atskirai reglamentuojamas Lietuvos civilinio kodekso (2000) 6.271 ir 6.272 straipsniuose, reikia sutikti su teigimu, kad „tais atvejais, kai civilinės atsakomybės subjektas yra valstybinė institucija, išryškėja šis civilinės atsakomybės taikymo ypatumas: viešoji atsakomybė iš įprastinės civilinės atsakomybės išskiriama atsižvelgiant į šios atsakomybės subjekto (valstybės) ir srities, kurioje padaroma žalos (valdžios funkcijų įgyvendinimas) ypatumus, nustatant specifines šios atsakomybės sąlygas“ (Gailiūlienė, 2013).

Teigti, kad nacionalinio saugumo ir kontržvalgybos institucijos atlieka valdžios funkcijas ir, tokiu būdu, yra viešosios atsakomybės objektai leidžia šių institucijų veiklos reguliavimo analizė. Pirmiausia pabrėžtina, kad Nacionalinio saugumo įstatymo (1997) 12 straipsnyje nurodytos nacionalinį saugumą užtikrinančios institucijos:

- Prie vadovaujančiųjų institucijų priskiriamos: Seimas, Respublikos Prezidentas ir Vyriausybė.
- Prie vykdančiųjų – Valstybės gynimo taryba, Užsienio reikalų ministerija, Krašto apsaugos ministerija ir kitos krašto apsaugos ministrui pavaldžios krašto apsaugos sistemos institucijos, kariuomenė, Vidaus reikalų ministerija, policija, Valstybės sienos apsaugos tarnyba ir kito ministerijos valdymo sričiai priklausančios viešąjį saugumą užtikrinančios įstaigos; Valstybės saugumo departamentas; Specialiųjų tyrimų tarnyba; Vadovybės apsaugos tarnyba; kitos ministerijos ir valstybės bei savivaldybių institucijos pagal savo kompetenciją.

Baigiamojo darbo temos kontekste išskirtina nacionalinį saugumą vykdančių institucijų veikla ir, visų pirma – Valstybės saugumo departamento. Nacionalinio saugumo įstatyme įtvirtinta, kad „Valstybės saugumo departamento veiklos paskirtis – apsaugoti – vykdyti žvalgybą ir kontržvalgybą, tirti, analizuoti ir prognozuoti visuomeninius politinius bei ekonominius procesus, susijusius su grėsmėmis nacionaliniam saugumui ir kt.“ (Nacionalinio saugumo pagrindų įstatymas, 1997, 20 skyrius.)

Taigi ypatingą vietą nacionalinio saugumo sistemoje užima žvalgyba bei kontržvalgyba. Lietuvos žvalgybos įstatymo (2000) 2 straipsnyje įtvirtinta, kad „žvalgyba – tai įgaliotų institucijų veikla, apimanti informacijos apie išorės rizikos veiksnius, pavojus ir grėsmes Lietuvos Respublikos nacionaliniam saugumui ir valstybės interesams rinkimą, apdorojimą, vertinimą ir šios informacijos pateikimą nacionalinį saugumą užtikrinančioms institucijoms“. Tuo tarpu „kontržvalgyba – tai įgaliotų institucijų veikla, apimanti informacijos apie vidaus rizikos veiksnius, pavojus ir grėsmes Lietuvos Respublikos

nacionaliniam saugumui ir valstybės interesams rinkimą, apdorojimą, vertinimą ir šios informacijos pateikimą nacionalinį saugumą užtikrinančioms institucijoms, taip pat veikla, kuria siekiama šiuos rizikos veiksnius, pavojus ir grėsmes šalinti“.

Strateginė ir specifinė valstybės saugumo ir kontržvalgybos institucijų veikla savo ruožtu aktualina šios veiklos teisėtumo klausimą.

Reikia pastebėti, kad valstybės saugumo ir kontržvalgybos institucijų veikla grindžiama strateginiais šalies saugumo tikslais ir nukreipta į šiuos objektus: „žmogaus ir piliečio teisės, laisvės bei asmens saugumas, tautos puoselėjamos vertybės, jos teisės ir laisvos raidos sąlygos, valstybės nepriklausomybė, konstitucinė santvarka, valstybės teritorijos vientisumas, aplinka ir kultūros paveldas, visuomenės sveikata, Lietuvos Respublikos nacionalinio saugumo stiprinimą“. (Lietuvos Respublikos nacionalinio saugumo pagrindų įstatymas 1996, Valstybės žinios, 2-16; Lietuvos Respublikos žvalgybos įstatymas, 2000).

Valstybės saugumo institucijų veiklos teisėtumas akcentuojamas Žvalgybos įstatymo (2000) 4 straipsnyje įtvirtinant, kad „žvalgybos institucijos vykdo savo veiklą laikantis teisėtumo ir pagarbos žmogaus teisėms ir pagrindinėms laisvėms principais“. Šio teisės akto 10 straipsnio 2 dalyje nurodoma, kad Žvalgybos tarnybos, vykdydamos joms priskirtas funkcijas, be kitų dalykų privalo „gerbti žmogaus teises ir pagrindines laisves“.

Nacionalinio saugumo pagrindų įstatyme (1997) numatyta, kad VSD, STT veiklos kontrolę vykdo Lietuvos Respublikos Seimas. Parlamentinė žvalgybos veiklos teisėtumo kontrolė įtvirtinta Žvalgybos įstatymo (2000) 13 straipsnyje, šio įstatymo 16 straipsnio 2 dalyje nustatyta, kad „žvalgybos institucijų veiklos metu surinkta žvalgybos informacija turi būti tvarkoma taip, kad nebūtų neteisėtai ar nepagrįstai atskleisti žvalgybos informacijos šaltiniai, pažeistos su žvalgybos institucijomis bendradarbiaujančių asmenų teisės ar teisėti jų interesai“. Žvalgybos įstatymo 17 straipsnio 6 dalyje nustatyta, kad „asmenys, neteisėtai atskleidę žvalgybos informaciją ar panaudoję šią informaciją kitiems tikslams, negu nurodo šis įstatymas, atsako teisės aktų nustatyta tvarka“.

Vienoje iš savo bylų LVAT konstatavo, kad tais atvejais, kai VSD surinkta, tirta ir pateikta Komitetui informaciją dėl visuomeninių politinių bei ekonominių procesų, susijusių su valstybės saugumu, dėl asmenų veikų, dėl kurių gali būti padaryta arba daroma žala valstybės saugumui, jos ekonominiams ir strateginiams interesams, VSD veiksmuose įžvelgiamas prieštaravimas teisiniam reguliavimui, t. y. egzistuoja viena iš sąlygų, būtinų viešajai atsakomybei atsirasti, galima kalbėti apie turtinės ir/ar neturtinės žalos atlyginimą (LVAT nutartis administracinėje byloje Nr. A-749-556/2021).

Nacionalinio saugumo ir kontržvalgybos institucijų veiklos teisėtumo aspektu paminėtina ir LR Prezidento vetuotas Lietuvos Respublikos žvalgybos kontrolieriaus įstatymo projektas (2021). Šio Įstatymo projekto 1 straipsnyje įtvirtintas siekis „sukurti nepriklausomos išorinės žvalgybos institucijų priežiūros teisinį reguliavimą, kuris garantuotų žvalgybos institucijų veiklos nepriklausomą, teisėtumą ir atitiktį žmogaus teisių ir laisvių apsaugos reikalavimams“.

Inkorporavus šį įstatymą į Lietuvos teisinę sistemą būtų sukurta žvalgybos veiklos teisėtumo tikrinimo sistema, kuri leistų teikti paklausimus, pranešimus, skundus, susijusius su žvalgybos pareigūnų veiksmais atitikties teisės aktu ir žmogaus teisių ir laisvių apsaugos reikalavimams, taip pat inicijuoti tyrimus dėl žvalgybos institucijų veiklos teisėtumo ir/ar žvalgybos pareigūnų veiksmais atitikties teisės aktu reikalavimams, asmens duomenų, tvarkomų nacionalinio saugumo ar gynybos tikslais, tvarkymo pažeidimų, žmogaus teisių ir laisvių apsaugos reikalavimų pažeidimų tyrimas bei vertinimas, išvadų ir rekomendacijų teikimas. Žvalgybos kontrolierius turėtų įgaliojimus „vertinti žvalgybos institucijų veiklos ir žvalgybos pareigūnų veiksmais ir (arba) jų priimtų sprendimų, taip pat žvalgybos institucijų vidaus teisės aktu atitiktį įstatymams ir kitiems teisės aktams, žmogaus teisių ir laisvių apsaugos reikalavimams, tikrinti ir įvertinti žvalgybos metodų taikymo teisėtumą, vykdyti asmens duomenų, kuriuos žvalgybos institucijos tvarko nacionalinio saugumo ar gynybos tikslais, tvarkymo teisėtumo kontrolę, nagrinėti pareiškėjų skundus dėl žvalgybos institucijų ar (ir) žvalgybos pareigūnų veiksmais ir (ar) jų priimtų sprendimų teisėtumo, nagrinėti žvalgybos pareigūnų pranešimus dėl žvalgybos institucijos vykdomos veiklos ir (ar) jų priimtų sprendimų teisėtumo“ (Įstatymo projekto 3 straipsnis.).

Apibendrinant galima teigti, kad civilinė atsakomybė už nacionalinio saugumo ir žvalgybos institucijų veiksmus įtvirtinta Konstitucijoje, Civilinėje teisėje, mokslo doktrinoje, teismų praktikoje. Pagrindiniu atsakomybės subjektu laikoma valstybė, o ne šių institucijų darbuotojai. Kartu tai atsakomybė ne kaltės forma, kurios atsiradimo pagrindas – minėtų institucijų neteisėti veiksmai.

2. CIVILINĖS ATSAKOMYBĖS UŽ VALSTYBĖS SAUGUMO IR KONTRŽVALGYBOS INSTITUCIJŲ VEIKSMUS TAIKymo AKTUALIJOS

Šiame baigiamojo darbo skyriuje analizuojami praktiniai civilinės atsakomybės už valstybės saugumo ir kontržvalgybos institucijų veiksmus taikymo aspektai. Pirmiausiai atskleidžiami šių institucijų veiklos specifika bei ypatumai, taigi identifikuojamos civilinės atsakomybės prielaidos. Antra, per bendrą viešosios atsakomybės atsiradimo būtinųjų sąlygų modelį – neteisėti veiksmai, žala, priežastinis ryšys prizmę aptariamos civilinės atsakomybės už nacionalinio saugumo ir kontržvalgybos institucijų veiksmus taikymo probleminiai aspektai.

2.1. Civilinės atsakomybės už valstybės saugumo ir kontržvalgybos institucijų veiksmus atsiradimo prielaidos: veiklos ir taikomų metodų ypatumai

Teisės doktrinoje pažymima, kad sprendžiant klausimą dėl civilinės atsakomybės už valstybės institucijų veiksmus susiduriama su būtinumu atsakyti į keletą svarbių klausimų: kaip nubrėžti ribą, kada turi būti taikoma viešoji atsakomybė pagal Civilinio kodekso 6.271 straipsnį, o kada bendrosios civilinės atsakomybės nuostatos? Ar bet koks neteisėtas administracinis aktas automatiškai reiškia, kad nustatytas ir neteisėtumas civilinės teisės požiūriu? Ir atvirkščiai, ar galima laikyti, kad viešojo administravimo subjektas veikė neteisėtai, nors nėra jokio neteisėtu pripažinto administracinio akto? Ar atlygintinos žalos dydis gali būti kitoks dėl to, kad ją padarė viešasis, o ne privatus asmuo? (Gailiūnienė, 2013).

Pirmiau pateikti klausimai aktualūs ir baigiamajame darbe nagrinėjamos temos kontekste ypatingai pabrėžiant nacionalinio saugumo ir kontržvalgybos institucijų naudojamų veiklos būdų ir priemonių problematiką.

Valstybės saugumo ir kontržvalgybos institucijų veikla yra ypatinga, strateginė ir jai keliami tikslai suponuoja tam tikrų specifinių priemonių naudojimą, kurios tam tikromis aplinkybėmis gali pažeisti asmens laisves bei teises, padaryti turtinės ir/ar neturtinės žalos ir, tokiu būdu, aktualizuoti civilinės atsakomybės taikymą už valstybės saugumo ir kontržvalgybos institucijų veiksmus.

Štai, pavyzdžiui, Žvalgybos įstatyme (2000) įstatyme įtvirtintas žvalgybos institucijų „veiklos metodų neskelbtinumo“ principas, numatantis, kad „žvalgybos institucijų veiklos

metodai yra nevieši ir jie negali būti atskleidžiami asmenims, nevykdantiems žvalgybos ir kontržvalgybos arba šios veiklos kontrolės ar koordinavimo“. Tai reiškia, kad slaptumas – tai viena esminių valstybės saugumo ir kontržvalgybos veiklos formų. Kita vertus, būtent ši nacionalinio saugumo institucijų veiklos savybė praktikoje kelia nemažai diskusijų.

Paminėtina ir tai, kad Žvalgybos įstatymo 2 straipsnyje numatytos tokių priemonių kaip fizinė bei psichinė prievarta, kitų specialiųjų priemonių, skirtų žvalgybos institucijoms pavestų uždavinių, (taigi valstybės saugumo) įgyvendinimui, naudojimas. Kartu žvalgyboje taikomi: atvirųjų šaltinių žvalgyba, agentūrinė, arba žmogiškoji, žvalgyba, elektroninė žvalgyba, kibernetinė žvalgyba ir kt.

Anot (Petrauskaitės, Šaltenio, 2017–2018, p. 414) „žvalgybos metodų specifika, žvalgybos tarnybų veiklos prioritetų kaita, atsižvelgiant į geopolitinę situaciją ir nacionalinio saugumo interesus, taip pat privačių ir valstybės interesų konfliktas, nulemtas nacionalinio saugumo, kaip reiškinio, prigimties, sukelia tam tikrų prieštaravimų tarp žvalgybinės veiklos standartų ir visuomenėje priimtų dorovinių nuostatų“. Kitaip tariant, pripažįstama, kad nacionalinį saugumą užtikrinančios institucijos ir jų veikla yra padidintos rizikos žmogaus teisių ir teisėtų interesų užtikrinimo prasme ir dėl to yra potencialiai „palankesnė“ viešosios atsakomybės atsiradimo terpė.

Ši teiginį patvirtina, pavyzdžiui, kriminalinės žvalgybos taikomų metodų skirstymas į bendruosius ir specialiuosius. Kriminalinės žvalgybos įstatyme (2012) numatytas techninių priemonių motyvuotas panaudojimas specialia tvarka, slapta pašto siuntų ir jų dokumentų apžiūra, pašto siuntų kontrolė ir paėmimas, susirašinėjimo ir kitokio susižinojimo slapta kontrolė, slaptas sekimas, slaptas patekimas į asmens būstą, tarnybines ir kitas patalpas, uždaras teritorijas, transporto priemones. Taikant specialias priemones kriminalinės žvalgybos institucijų (pareigūnų) kontroliuojamos ar fiksuojamos fizinio ar juridinio asmens ūkinės, finansinės operacijos, finansinių ir/ar mokėjimo priemonių panaudojimą, asmenų pokalbiai, kitoks susižinojimas ar veiksmai, kai nė vienam pokalbio, kitokio susižinojimo ar veiksmų dalyviui apie tokią kontrolę nėra žinoma ir tai vykdoma įstatymų nustatyta tvarka apribojant žmogaus teisę į privataus gyvenimo neliečiamumą.

Kriminalinės žvalgybos įstatymo 2 straipsnio 8 dalyje taip pat numatyti šie informacijos rinkimo būdai: agentūrinė veikla; apklausa; apžiūra; kontrolinis patikrinimas; kontroliuojamasis gabenimas; nusikalstamos veikos imitavimas; pasala; sekimas; slaptoji operacija; teisėsaugos institucijų užduotis.

Literatūroje pabrėžiama, kad dėl kriminalinės žvalgybos informacijos gavimo (rinkimo) būdų specifikos asmenys, kurių atžvilgiu tokie duomenys (informacija) renkami,

paprastai nėra supažindinami su tokio pobūdžio veikla bei dažnai nėra informuojami, kad jų atžvilgiu buvo taikyti kriminalinės žvalgybos veiksmai, priemonės ar metodai. Nežinodami, kad tapo kriminalinės žvalgybos objektais, tokie asmenys negali kontroliuoti kriminalinės žvalgybos veiklos teisėtumo ir/ar jos pagrįstumo bei veiksmingai ginti savo teises (Panomariovas, Rudzkis, 2019).

2019 metais Lietuvoje atliktas tyrimas atskleidė, kad „kriminalinės žvalgybos subjektai nėra linkę naikinti informacijos, gautos vykdant kriminalinės žvalgybos veiksmus (priemonės, metodus) ir dėl to kartais kaupiama perteklinė, pasenusi informacija ir ją bandoma naudoti teisiame procese“. Kaip viena iš problemų minimas dažnas kriminalinės žvalgybos veiksmų (priemonių, metodų) taikymo pratęsimas remiantis tik formaliais pagrindais (Panomariovas, Rudzkis, 2019). Tai savo ruožtu didina tikimybę pažeisti asmens teisę bei laisvę.

Pažymėtina ir tai, kad „pastarųjų metų mokslo ir technologijų laimėjimai leidžia kriminalinės žvalgybos tikslais panaudoti labai plataus spektro bei plačių galimybių technines priemones, sudaro sąlygas taikyti naujas, anksčiau nelabai įmanomas slapto informacijos gavimo technologines schemas. Vis dėlto, nepaisant būtinumo nuolat plėtoti techninių priemonių, naudojamų kriminalinėje žvalgyboje, galimybes, svarbu, kad jas naudojant būtų vadovaujama teisės viršenybės, kitais konstituciniais principais ir laikomasi teisės aktų reikalavimų“ (Tarasevičius, 2017, p. 85).

Anot D. Misiūnaitės-Kamarauskienės: „technologijų ir ryšio priemonių vystymasis ne tik daro įtaką socialiniams žmonių gyvenimo aspektams, bet ir kelia nemažai teisinių iššūkių asmens duomenų ir teisės į privatų gyvenimą apsaugos srityje, kurie skatina ieškoti naujų teisinio reguliavimo, teisės aiškinimo bei skirtingų interesų derinimo būdų ir galimybių“ (Misiūnaitė-Kamarauskienė, 2014, p. 1234).

A. Gutausko (2019), analizavusio kriminalinės žvalgybos ir privataus žmogaus gyvenimo derinimo aspektus, manymu, „tarnybos padedančios užtikrinti nacionalinį saugumą ir, norėdamos tai daryti sėkmingai, dažnai turi dirbti slapta, tačiau tokia veikla gali būti stipriai pažeidžiamos pagrindinės, ypač privatumo ir duomenų apsaugos, teisės“. Taigi aktualėja savotiška dichotomija tarp nacionalinio saugumo efektyviai veiklai užtikrinti būtino slaptumo ir visuomenės kultūros pagrindo – pagarbos žmogaus teisėms ir atvirumo.

Nacionalinio saugumo ir kontržvalgybos veiklos teisėtumo aspektu svarbu atkreipti dėmesį į nuoseklią EŽTT praktika, kurioje ne kartą akcentuota, kad „įgaliojimai slapta sekti savo piliečius pagal Konvenciją toleruojami tik tada, kai yra griežtai (neišvengiamai) būtini (angl. *strictly necessary*) siekiant apsaugoti demokratines institucijas“ (Roman Zakharov

prieš Rusiją, Malone prieš Jungtinę Karalystę, Valenzuela Contreras prieš Ispaniją ir kitos bylos).

EŽTT praktikoje, be kita ko, akcentuojama, kad „įstatymas, kuriuo reglamentuojamas slapto sekimo (stebėjimo) priemonių taikymas, susijęs su Konvencijos 8 straipsnyje įtvirtintų teisių apribojimu, turi būti išdėstytas pakankamai tiksliai, kad tinkamai parodytų asmenims, kokiomis sąlygomis ir aplinkybėmis valstybės institucijos turi teisę taikyti tokį slaptą ir potencialai pavojingą jų teisės į privataus gyvenimo ir susirašinėjimo slaptumo gerbimo apribojimą“ (*Valenzuela Contreras prieš Ispaniją*).

Slaptųjų tarnybų veiklos teisėtumo aspektu kartais netgi kalbama ne apie neteisėtus veiksmus, o apie valstybės institucijų savivalę. Štai, EŽTT byloje *Roman Zakharov prieš Rusiją* konstatuota, kad „Rusijos teisės aktai, reglamentuojantys pranešimų perėmimą, nesuteikė tinkamų ir veiksmingų garantijų nuo žvalgybos institucijų savivalės“.

2003 m. vasario 25 d. byloje *Roemen ir Schmidt prieš Liuksemburgą* teismas konstatavo, kad „valstybės saugumo institucijų taikomos priemonės turi būti proporcingos siekiamam teisėtam tikslui, o nurodytos institucijų priežastys priemonių taikymui turi būti pagrįstos ir motyvuotos“.

2003 m. spalio 17 d. byloje *Craxi prieš Italiją* teismas nurodė, kad „valstybė privalo užtikrinti veiksmingą asmenų, kurių grynai privataus pobūdžio pokalbių buvo klausomasi, teisių apsaugą“.

Lietuvos aspektu pasakytina, kad apie nacionalinio saugumo ir kontržvalgybos institucijų savivalę mūsų šalyje nėra kalbama. Kita vertus, teigiama, kad „Lietuvoje niekas negali žinoti, kas ir kada yra ir buvo sekamas, nebent pačios tarnybos nuspręs, kad yra tikslinga informuoti; Lietuvoje kiekvieno žmogaus gali būti klausomasi ir jis gali būti sekamas net ir be galimai realaus pagrindo, o pasibaigus tyrimui asmuo niekada apie tai taip ir nesužino bei nesužinos“ (Gutauskas, 2019, p. 16). Konstatuojama, kad „tai yra akivaizdus žmogaus teisių pažeidimas ir didžiulė valstybės problema, kelianti nerimą dar ir todėl, kad nėra jokių duomenų, kokie yra šio reiškimo mastai“ (Gutauskas, 2019, p. 16).

Reikia pastebėti, kad nacionalinio saugumo ir žvalgybos institucijų veiksmai (aktai) dažnai susiję ne tiek reakciniais, kiek su prevenciniais veiksmais. Šiuo atveju aktualus Konstitucinio Teismo pasisakymas, kad „sprendžiant, ar įstatymas, kuriuo ribojamas asmens teisių ir laisvių įgyvendinimas, nepažeidžia konstitucinio proporcingumo principo, kaip vieno iš konstitucinio teisinės valstybės principo elementų, būtina įvertinti, ar įstatyme numatytos priemonės atitinka teisėtus ir visuomenei svarbius tikslus, ar šios priemonės yra būtinos minėtiems tikslams pasiekti ir ar šios priemonės nevaržo asmens teisių ir laisvių

akivaizdžiai labiau negu reikia šiems tikslams pasiekti“. Konstitucinio Teismo teigimu, „tais atvejais, kai iš įstatymų nustatyta tvarka gautų duomenų apie asmenų ryšius su organizuotomis nusikalstamomis grupėmis, nusikalstamais susivienijimais ar jų nariais yra pakankamas pagrindas manyti, kad šie asmenys gali daryti pavojingiausius nusikaltimus, t. y. kai tam tikra asmenų veikla, ryšiai liudija apie iškilusią grėsmę konstitucinėms vertybėms, *inter alia* žmogaus teisėms ir laisvėms, konstitucinei santvarkai, visuomenės, valstybės saugumui, viešajai tvarkai, įstatymu gali būti nustatomos prevencinės priemonės, numatančios tam tikrą šių asmenų elgesio kontrolę“. Tokiu būdu, „prevencinės priemonės, kuriomis siekiama riboti ir mažinti organizuotą nusikalstamumą, savaime nelaikytinos konstituciškai nepagrįstu žmogaus teisės į privatumą ribojimu, tačiau tik tuo atveju, jeigu jos nustatytos įstatymu, jeigu jos yra būtinos demokratinėje visuomenėje siekiant apsaugoti Konstitucijos ginamas ir saugomas vertybes, jeigu jomis nėra paneigiama žmogaus teisės į privatumą prigimtis bei esmė, taip pat jeigu jos yra proporcingos siekiamam tikslui, kurio negalima pasiekti kitu būdu“. (Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2004 m. gruodžio 29 d. nutarimas).

Autorė Pranevičienė, nagrinėjusi valstybės saugumo ir asmens privataus gyvenimo suderinamumo problematiką pabrėžia, kad „neretai nacionalinio saugumo interesai suponuoja poreikį susiaurinti kai kurias prigimtines žmogaus teises, pavyzdžiui, teisę į privataus gyvenimo neliečiamumą, teisę į asmens susirašinėjimo slaptumą ir kitas“. Anot autorės, tai tradicinės saugumo koncepcijos paradigmos esmę atspindinti nuostata, kai nepaneigiant žmogaus teisių užtikrinimo svarbos, visgi laikoma, kad „svarbiausia yra apsaugoti valstybę nuo išorės agresijos, užtikrinti valstybės sienų bei institucijų apsaugą“. Remiantis šia teze autorė konstatuoja, kad „saugi valstybė nebūtinai reiškia ir saugius jos piliečius“. (Pranevičienė, 2011, p. 1622).

EŽTK 8 straipsnyje irgi išvelgtina nacionalinio saugumo ir žmogaus teisių suderinamumo problematika įtvirtinant nuostatą, kad valstybinės institucijos neturi teisės apriboti pagrindinėmis šiomis teisėmis, „išskyrus įstatymų nustatytus atvejus ir, kai tai būtina demokratinėje visuomenėje valstybės saugumo, visuomenės saugos ar šalies ekonominės gerovės interesams, siekiant užkirsti kelią viešos tvarkos pažeidimams ar nusikaltimams, taip pat žmonių sveikatai ar moralei arba kitų asmenų teisėms ir laisvėms apsaugoti“ (8 straipsnio 2 dalis).

Valstybės saugumo ir privataus intereso konkuravimo požiūriu įdomus LVAT konstatavimas viename iš „MG Baltic bylos“ epizodų: „Žmogaus privataus gyvenimo ribų nebelieka, kai asmuo aktyviai dalyvauja visuomenės ir valstybės gyvenime. Toks asmuo

privalo suvokti viešą interesą ir visuomenės teisę sužinoti apie valstybėje vykstančius politinius procesus, galimą neteisėtą įtaką jiems, galimą verslo subjektų ir kitų interesų grupių siekį galimai neteisėtai paveikti valstybės tarnautojus, politikus, daryti įtaką jų sprendimams“ (LVAT nutartis administracinėje byloje Nr. A-749-556/2021).

„MG Baltic bylą“ kontekste paminėtinas ir dar vienas skundas, kuriuo siekta pripažinti, kad viešojoje erdvėje paskleistas teiginys, kad „VSD duomenimis, 2008 m. MG siekiant įsigyti dalį „Alitos“ akcijų, atsirado poreikis turėti „savą žmogų“ Konkurencijos taryboje. Juo tapo dabartinis tarybos narys E. Š.“ (toliau – ginčo teiginys), neatitinka tikrovės bei žemina ieškovo garbę ir orumą, priteisti jam neturtinės žalos atlyginimą. Kasacinis teismas taip pat nusprendė, kad Nacionaliniam saugumo ir gynybos komitetui NSGK priėmus sprendimą išviešinti ne tik savo išvadą, kurioje nėra duomenų apie ieškovą, bet ir VSD pažymą, NSGK prisiėmė atsakomybę už šių duomenų patikimumą. Be to, kasacinis teismas pripažino teisiškai nepagrįsta apeliacinės instancijos teismo išvadą, kad NSGK sprendimas paviešinti tyrimo metu surinktą medžiagą yra politinio pobūdžio, kurio teisėtumo teismas negali vertinti, nes politinio pobūdžio veikla nepatenka į valstybės atsakomybės už žalą, atsiradusią dėl valdžios institucijų veiklos, taikymo sritį. Kasacinis teismas, atsižvelgdamas į byloje nustatytas aplinkybes, nusprendė, kad pirmosios instancijos teismas pagrįstai vertino VSD pažymoje esančius duomenis apie ieškovą kaip žinią. Kasacinis teismas konstatavo, kad nors visuomenės teisė būti informuotai svarbiais jai klausimais neapibrėžia nei šios informacijos turinio, nei gavimo, pateikimo būdų, tais atvejais, kai viešinama informacija gali pažeisti asmens garbę ir orumą, pakenkti jo reputacijai, informaciją skleidžiantis asmuo turi ne tik teisę informuoti, bet ir pareigą pasirinkti tinkamą informavimo būdą, kad būtų išlaikyta teisinga pusiausvyra tarp galimai susikertančių interesų. Šiuo atveju viešojoje erdvėje buvo tiesiog paskleista žinia, kurios atsakovė nepagrindė, o ieškovas neturėjo galimybių paneigti, nes neturėjo išsamių duomenų, kuo remiantis buvo suformuota tokia žinia (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2021 m. vasario 24 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e3K-3-12-403/2021).

Apibendrinant galima teigti, kad valstybės saugumo ir kontržvalgybos institucijų veiklos specifika ir tikslai suponuoja tam tikrų specialiųjų priemonių – slapto sekimo, fizinės ir psichinės prievartos, slapto patekimo į asmens būstą, elektroninės žvalgybos ir kitų naudojimą, kuris, esant tam tikroms aplinkybėms, gali pažeisti asmens teises bei laisves ir sąlygoti žalos (turtinės ar neturtinės) atsiradimą ir, kaip išvadą, pagrindą taikyti civilinę deliktinę atsakomybę. Europos Žmogaus Teisių Teismo ir Lietuvos Respublikos Konstitucinio teismo jurisprudencijoje laikomasi pozicijos, kad nacionalinio saugumo ir

kontržvalgybos taikomi metodai ir priemonės turi būti teisėti, koreliuoti su asmens teise į privatų gyvenimą, o tais atvejais, kai nacionalinio saugumo tikslais būtina taikyti priemones, potencialiai pavojingas asmens teisėms bei laisvėms, šios priemonės turi būti a) nustatytos įstatymu ir b) turi būti išdėstytos pakankamai tiksliai ir aiškiai.

2.2. Civilinės atsakomybės už valstybės saugumo ar žvalgybos institucijos veiksmus turinys

Kaip jau buvo nustatyta pirmiau, civilinė deliktinė atsakomybė už nacionalinio saugumo ir kontržvalgybos institucijų veiksmus atsiranda esant trimis sąlygoms: neteisėtiems veiksams ar neveikimui, žalai ir priežastiniam neteisėtų veiksmų (neveikimo) ir žalos ryšiui. Nenustačius bent vienos iš minimų trijų viešosios atsakomybės sąlygų, valstybei nekyla prievolė atlyginti žalą pagal CK 6.271 straipsnį.

LVAT laikosi pozicijos, kad „sprendžiant žalos pagrįstumo klausimą turi būti nustatyta ne tik tai, ar pareiškėjo nurodyta institucija veikė neteisėtai arba neveikė taip, kaip turėjo veikti pagal įstatymus, bet ir tai, ar dėl tokio veikimo arba neveikimo atsirado pareiškėjo nurodyta žala (pasekmės), taip pat tai, ar atitinkamos pasekmės (jei jos nustatomos) atsirado būtent dėl tos valstybės institucijos (jos pareigūnų) neteisėtų veiksmų“ (LVAT 2014 m. kovo 25 d. nutartis administracinėje byloje Nr. A756-997/2014).

Toliau darbe detaliau analizuojama kiekviena civilinės atsakomybės už nacionalinio saugumo ir kontržvalgybos institucijų veiksmus atsiradimo sąlyga.

Neteisėti veiksmai. LVAT savo praktikoje yra ne kartą pažymėjęs, kad „neteisėti veiksmai yra pagrindinis viešosios atsakomybės elementas, kurio buvimas arba nebuvimas iš esmės lemia, ar tikslinga byloje vertinti likusias sąlygas“ (LVAT 2010 m. vasario 8 d. nutartis administracinėje byloje Nr. A756-148/2010).

Valstybės saugumo ir kontržvalgybos institucijų veiklos specifika suponuoja tam tikrą, dažniausiai ypatingą svarbą nacionaliniam saugumui turinčių duomenų, gavimą. O kadangi šių duomenų svarba suponuoja ir tam tikrus jų gavimo sunkumus, nacionalinio saugumo institucijos ypač aktyviai naudoja metodus, kurie potencialiai gali pažeisti asmens teises bei laisves.

Būtent todėl vienoje iš savo nutarčių Lietuvos Aukščiausiasis Teismas konstatavo, kad „duomenys, gauti suvaržant įstatymų garantuotas žmogaus teises (pvz., asmens teisę į pagarbą privačiam gyvenimui ir susižinojimo slaptumui) ir nesilaikant įstatymų nustatytos tvarkos, laikomi gautais neteisėtu būdu ir pažeidžiančiais EŽTK 8 straipsnį bei BPK 20

straipsnio 4 dalies reikalavimus“ (Lietuvos Aukščiausiasis Teismas. 2008 m. balandžio 29 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-7-141/2008).

Pažymėtina, kad CK 6.271 straipsnis, nustatydamas atsakomybę už valdžios institucijų neteisėtus veiksmus, vartoja sąvoką „aktas“, paaiškindamas, kad tai yra „bet koks valdžios institucijos ar jos darbuotojų veiksmas (veikimas, neveikimas), kuris tiesiogiai daro įtakos asmenų teisėms, laisvėms ir interesams (valstybės ar savivaldybės institucijų priimami teisės ar individualūs aktai, administraciniai aktai, fiziniai aktai ir t. t.)“ (LVAT 2012 m. sausio 12 d. sprendimas administracinėje byloje Nr. A756-34/2012).

LVAT laikosi pozicijos, kad „sprendžiant žalos atlyginimo klausimą nereikalaujama, kad aktas būtų tiesiogiai skirtas ar adresuotas nukentėjusiam asmeniui. Administracinis aktas gali sukelti tam tikrų teisinių pasekmių ir tretiesiems asmenims, kuriems jis nėra skirtas“ (LVAT 2009 m. vasario 20 d. sprendimas administracinėje byloje Nr. A556 -95/2009).

Atkreiptinas dėmesys į tai, kad aiškinantis nacionalinio saugumo ir kontržvalgybos institucijų veiksmų neteisėtumo klausimą reikia nustatyti, ar neteisėti aktai turėjo tiesioginės įtakos asmenų, besikreipiančių į teismą, teisėms, o šiame kontekste ne taip paprasta įvertinti asmens subjektinės teisės ir viešojo intereso santykį. Saugumo veiksmai gali būti ne tik aktyviais. Antai, pavyzdžiui, VSD pateikta išvada gali sąlygoti neturtinės žalos atsiradimo pagrindą (LAT nutartis civilinėje byloje Nr. e3K-7-471-403/2018).

Valstybės saugumo ir kontržvalgybos institucijų neteisėti veiksmai suponuoja tam tikrų teisės aktų pažeidimą. Štai, pavyzdžiui, EŽTT jurisprudencijoje pabrėžiama, kad bet koks sekimas turi būti vykdomas „laikantis teisės aktų“ ir šis aspektas aiškinamas kaip susijusių nuostatų prieinamumas ir jų padarinių numatymas (Europos Žmogaus Teisių Teismo 2010 m. gegužės 18 d. sprendimas byloje *Kennedy prieš Jungtinę Karalystę*).

Lietuvos Aukščiausiojo Teismo praktikoje yra konstatuota, jog institucijoms naudojant technines priemones asmenų pokalbių kontrolei, tokių pokalbių garsui įrašyti net ir žinant vienam iš pokalbių dalyvių, yra kišimasis į asmens (asmenų) konstitucinę teisę, įtvirtintą tiek EŽTK 8 straipsnyje, tiek Konstitucijos 22 straipsnio 2 dalyje, kur teigiama, jog „asmens susirašinėjimas, pokalbiai telefonu, telegrafo pranešimai ir kitoks susižinojimas neliečiami“. Teismas pabrėžė, kad „EŽTK 8 straipsnyje minimas susižinojimas apima ne tik susirašinėjimo, telefoninių ar kitokių pokalbių slaptumą, bet ir tiesioginio asmenų bendravimo slaptumą“ (Lietuvos Aukščiausiasis Teismas. 2008 m. balandžio 29 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-7-141/2008).

Lietuvos Konstitucinis Teismas savo nutarimuose ne kartą yra konstatavęs, kad pagal Konstituciją riboti žmogaus teisės ir laisvės galima, jeigu yra laikomasi šių sąlygų: „tai

daroma įstatymu; ribojimai yra būtini demokratinėje visuomenėje siekiant apsaugoti kitų asmenų teises bei laisves ir Konstitucijoje įtvirtintas vertybes, taip pat konstituciškai svarbius tikslus; ribojimais nėra paneigiama teisių ir laisvių prigimtis bei jų esmė; yra laikomasi konstitucinio proporcingumo principo“ (Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas. 2004 m. sausio 26 d. nutarimas byloje Nr. 3/02-7/02-29/3).

Iš kitos pusės, ir pats teisinis reglamentavimas gali lemti neteisėtų veiksmų atsiradimą. EŽTT savo sprendimuose ne kartą yra pasisakęs, kad „nacionalinė teisė turi būti pakankamai aiški ir leisti piliečiams suprasti, kokios valstybės institucijos turi įgaliojimus taikyti slaptas sekimo priemones, kokioms aplinkybėms esant ir kokiomis sąlygomis tokių priemonių gali būti imamasi“ (Europos Žmogaus Teisių Teismas 1984 m. rugpjūčio 2 d. sprendimas byloje *Malone prieš Jungtinę Karalystę*, 1990 m. balandžio 24 d. sprendimas byloje *Huvig prieš Prancūziją*, 1998 m. kovo 25 d. sprendimas byloje *Kopp prieš Šveicariją*, 1998 m. liepos 30 d. sprendimas byloje *Valenzuela Contreras prieš Ispaniją*).

2017 m. P. Tarasevičius, nagrinėjęs techninių priemonių naudojimo kriminalinės žvalgybos veikloje teisėtumo problematiką pažymėjo, kad „dabartinis techninių priemonių naudojimo kriminalinėje žvalgyboje teisinis reglamentavimas Lietuvos Respublikos įstatymuose bei jų įgyvendinamuosiuose teisės aktuose yra probleminis ir sunkiai suderinamas su konstitucinėje ir Europos Žmogaus Teisių Teismo jurisprudencijoje pabrėžiamais proporcingumo, teisės aktų apibrėžtumo, aiškumo, prieinamumo bei jų taikymo padarinių numatymo reikalavimais“. Tai reiškia, kad kriminalinės žvalgybos kaip vienos iš nacionalinį saugumą užtikrinančių institucijų veiksmai dėl netobulo teisinio reguliavimo tam tikrais atvejais *a priori* laikytini neteisėtais, t. y. pažeidžiančiais žmogaus teise ir teisėtus interesus.

„MG Baltic“ tariamos politinės korupcijos byla, susijusi teismų praktika atskleidė nemažai svarbių civilinės atsakomybės už nacionalinio saugumo institucijų veiksmus taikymo imperatyvų. Viename iš šios *meta* bylos epizodų LAT sprendė klausimą dėl Lietuvos Respublikos valstybės saugumo departamento civilinės atsakomybės už neteisėtus veiksmus UAB koncerno „MG Baltic“ atžvilgiu. Neteisėtais veiksmais šioje byloje buvo nurodyti „valstybės saugumo departamento paskleisti tikrovės neatitinkančios ir juridinio asmens dalykinę reputaciją pažeidžiančios duomenis“ (LAT nutartis civilinėje byloje Nr.e3K-7-471-403/2018). Taigi šiuo atveju civilinė atsakomybė buvo grindžiama CK 2.24 straipsnyje įtvirtintais pagrindais, kai civilinė atsakomybė atsiranda dėl tikrovės neatitinkančių duomenų buvo paskleidimo taip pažeidžiant asmens garbę ir orumą.

LVAT 2021 metų balandžio 7 d. nutartyje (iš „MB Baltic“ *meta* bylos) kilo klausimas dėl šių neteisėtų VSD veiksmų:

- Pažymoje nurodytus duomenis apie jį VSD rinko, tvarkė bei pateikė Komitetui, pažeisdamas Lietuvos Respublikos Valstybės saugumo departamento įstatymo, Lietuvos Respublikos operatyvinės veiklos įstatymo bei Lietuvos Respublikos žvalgybos įstatymo nuostatas.
- VSD, pateikdamas Komitetui, kuris Seimo pavedimu specialiosios tyrimų komisijos teisėmis pažeidė Operatyvinės veiklos įstatymo reikalavimą užtikrinti, kad visa operatyvinės veiklos metu gaunama informacija būtų naudojama pagal paskirtį, laikantis reikalavimo saugoti asmens teises ir teisėtus interesus, naudoti informaciją tik tais tikslais, kuriems ji buvo renkama, taip pat Žvalgybos įstatymo reikalavimus laikytis savalaikiškumo, objektyvumo, aiškumo bei politinio neutralumo principų.
- VSD pareiškėjui niekada nepateikė jokios savalaikės informacijos apie Pažymoje nurodytus bandymus neva neteisėtai derinti jo kandidatūrą į postus Seime ar Vyriausybėje, bandymus neva neteisėtai jį proteguoti, bandymus daryti neva neteisėtą įtaką jam, kaip (duomenys neskelbtini) nariui, ar kaip (duomenys neskelbtini) ministrui. Pareiškėjui pradėjus dirbti (duomenys neskelbtini) ministru, VSD jam atnaujino iki tol turėtą leidimą dirbti su slapta informacija, jokių pretenzijų nepareiškė.
- VSD, pabaigęs operatyvinį tyrimą, surinktos informacijos apie jį nesunaikino, o ją po devynių metų išslaptino ir paviešino” (LVAT nutartis administracinėje byloje Nr. A-749-556/2021).

Zacharov prieš Rusiją byloje EŽTT pažymėjo, kad „valstybės vykdoma slapta elektroninių ryšių tinklais perduodamos informacijos kontrolė laikytina asmens teisės į privatumą ribojimu, todėl ji turi atitikti nustatytus reikalavimus“. Šioje byloje EŽTT konstatavo, kad „nors Rusijoje slapta kontrole siekiama Konvencijos 8 straipsnio 2 dalyje išvardintų tikslų, ji įtvirtinta teisės aktais ir pastarieji yra lengvai prieinami visiems asmenims, kuriems gali būti taikomi, adekvačių ir efektyvių saugiklių bei garantijų, užtikrinančių taikymo „numatomumą“ ir „būtinumą demokratinėje visuomenėje“, buvimas yra kvestionuotinas“. EŽTT taip pat atkreipė dėmesį į tai, kad „įstatymų leidėjas pakankamai tiksliai nenurodė ir aplinkybių, kai slapta kontrolė gali būti vykdoma, pavyzdžiui, nacionalinio saugumo tikslu, taip atsakingoms institucijoms suteikiant beveik neribotą diskreciją spręsti dėl poreikio vykdyti tokią kontrolę“.

Dėl saugumo institucijų veiksmų atsiradęs teisės į pagarbą šeimos gyvenimui pažeidimas buvo aktualizotas *Gulijev prieš Lietuvą* byloje. Neteisėtais veiksmais šioje byloje buvo apibrėžti pareiškėjui (Azerbaidžano piliečiui), kaip keliančiam grėsmę nacionaliniam saugumui, pritaikytas draudimas atvykti į Lietuvą iki 2099 m. EŽTT, vertindamas šio apribojimo įtaką pareiškėjo šeimos gyvenimui, atsižvelgė į tai, jog Lietuvoje liko Lietuvos pilietybę turinčios pareiškėjo žmona ir dvi nepilnametės dukros, pareiškėjo šeima Lietuvoje turėjo nuosavybės ir verslą. Neteisėti veiksmai šiuo atveju sietini su nepagrįstu apribojimo taikymu buvo grindžiamas tik įslaptintoje VSD pažymoje, su kuria pareiškėjui nebuvo leista susipažinti, pateikta informacija apie pareiškėjo dalyvavimą antivalstybinių grupių veikloje. Šių aplinkybių kontekste apribojimas buvo pripažintas neproporcingu siekiamam tikslui – apsaugoti nacionalinį saugumą.

Drakšas prieš Lietuvą (2012) byloje EŽTT yra vertinęs nacionalinio saugumo veiksmų teisėtumą vykdant telefoninių pokalbių pasiklausymą (panaudojant technines priemones specialia tvarka pagal Operatyvinės veiklos įstatymą) ir jų turinio paviešinimu.

Šioje byloje EŽTT neįžvelgė neteisėtumo nacionalinio saugumo institucijos (VSD) veiksmuose, kadangi „pasiklausymas buvo sankcionuotas Vilniaus apygardos teismo 2003 m. rugsėjo 17 d. sprendimu, priimtu pagal generalinio prokuroro teikimą vadovaujantis operatyvinio tyrimo byloje esančia informacija apie galimą pareiškėjo dalyvavimą darant strateginių prekių kontrabandą ir kitus nusikaltimus“. EŽTT sutiko su Vyriausybe, kad „klausantis pareiškėjo telefoninių pokalbių buvo siekiama apsaugoti valstybės saugumą ir užkirsti kelią nusikaltimams ir kad pasiklausymas buvo būtinas“. Tačiau EŽTT įžvelgė neteisėtumą kituose VSD veiksmuose, o būtent – telefoninio įrašo išslaptinimą. Anot Teismo, šis įrašas neturėjo būti prieinamas plačiajai visuomenei.

EŽTT formuoja praktiką (*Zacharov prieš Rusiją, Iordači ir kiti prieš Moldovą, Kennedy prieš Jungtinę Karalystę*), kad nustatant valstybės saugumą užtikrinančių institucijų veiksmų neteisėtumą ir sprendžiant dėl civilinės atsakomybės taikymą už tai, svarbu atkreipti dėmesį į šiuos pagrindinius dalykus:

- į teisės pažeidimų, kurių tyrimui gali būti panaudota slapta kontrolė šalyje, skaičių.
- į pakankamą asmenų, kurių atžvilgiu gali būti vykdomas slaptas sekimas, apibrėžimą;
- į tai, ar pakankamai tiksliai nenurodytos aplinkybės, kai slapta kontrolė gali būti vykdoma nacionalinio saugumo tikslu;

- į tai, ar valstybė nustatė pagrindinius slaptos kontrolės trukmės bei informacijos saugojimo terminus;
- į tai, ar procedūra, pagal kurią slapta kontrolė gali būti sankcionuota, ir neteisminės institucijos, yra pakankamai patikima, o nacionalinė teisė skubiais atvejais pripažino ir neatidėliotinas grėsmes nacionaliniam saugumui;
- į tai, ar nepažeistas reikalavimas.

Žala. Lietuvos CK įtvirtinta, kad kreipdamasis dėl žalos, padarytos neteisėtais valdžios institucijų veiksmais, atlyginimo, asmuo gali prašyti tiek turtinės, tiek neturtinės žalos atlyginimo.

Dėl valstybės saugumo ir kontržvalgybos civilinės atsakomybės pasakytina, kad šių institucijų veiksmai kur kas dažniau nei realius sveikatos sužalojimus sukelia psichologinio pobūdžio išgyvenimus. Tai yra dažniausia neturtinės žalos, patiriamos dėl neteisėtų viešojo administravimo subjektų veiksmų, rūšis. Teismų praktikoje tokie išgyvenimai įvardijami itin įvairiai: stresas, emocinis stresas, dvasinis skausmas, dvasiniai išgyvenimai, neigiami dvasiniai išgyvenimai arba tiesiog neigiami išgyvenimai, papildomi išgyvenimai, dvasiniai neramumai, neigiamos emocijos, negatyvūs išgyvenimai, dvasinis sukrėtimas, nervinė įtampa, įtampa ir nerimas, stresas ir įtampa, emocinė įtampa, sukrėtimas, neapibrėžtumas, depresija. (Gailiūlienė, 2013, p. 260).

Praktika rodo, kad neturtinė žala, padaryta neteisėtais nacionalinio saugumo ir kontržvalgybos subjektų veiksmais, priteisiama kur kas dažniau nei turtinė. Tai nėra bet kokie asmens patirti išgyvenimai, o tik tie, kurie peržengia įprastų nepatogumų ribas. Išskirtinos tokios neteisėtais nacionalinio saugumo ir kontržvalgybos subjektų veiksmais asmenims padarytos neturtinės žalos rūšys: sveikatos sužalojimas, psichologinio pobūdžio išgyvenimai, kiti nepatogumai, reputacijos pablogėjimas, nusivylimas valdžios institucijomis ir galimybės praradimas, šeimos santykių nutraukimas, neigiamas poveikis gerajam vardui ir pan.

Štai, pavyzdžiui, EŽTT *Drakšas prieš Lietuvą* byloje pareiškėjas reikalavo 250 000 Eur neturtinei žalai atlyginti, teigdamas, kad dėl valstybės saugumo neteisėtų veiksmų – telefoninių pokalbių pavištinimo nukentėjo jo geras vardas, o taip pat „jam išsivystė širdies liga ir jis patyrė insultą“.

Zacharov prieš Rusija byloje pareiškėjas apeliavo į „nusivylimą valdžios organais“, o *Iordači ir kiti prieš Moldovą* akcentuotas „ypatingai neigiamas poveikis pareiškėjo reputacijai“.

Priežastinis ryšys. Priežastinio ryšio, kaip atsakomybės už nacionalinio saugumo ir kontržvalgybos institucijų subjektų padarytą žalą, sąlygos nustatymas dalijamas į du etapus – faktinį ir teisinį. Faktinio priežastinio ryšio nustatymo metu, naudojant *conditio sine qua non* testą, galėtų būti vienodai taikoma viešojo atsakomybė už viešojo administravimo subjektų padarytus procedūrinius pažeidimus: „tokius pažeidimus pripažįstant neteisėtais veiksmais; esmine sąlyga atsakomybei už viešojo administravimo subjektų asmenims padarytą žalą riboti taptų faktinis priežastinis ryšys, nes teismams tektų nustatyti, ar nepadarius šio procedūrinio pažeidimo, sprendimas būtų kitoks“. (Gailiūlinė, 2013, p. 260).

Antai, spręsdami dėl viešojo subjekto veiksmais padarytos žalos teismai dažnai tiesiog nurodo, kad „priežastinis ryšys nustatytas, abejonių dėl priežastinio ryšio egzistavimo nekyla ir pan.“ (LVAT 2011 m. liepos 14 d. nutartis administracinėje byloje Nr. A-444-2219-11; LVAT 2010 m. kovo 18 d. nutartis administracinėje byloje Nr. A556 -532/2010).

Kai kuriose bylose LVAT aiškiai pasisako, kad reikalaujama tiesioginio priežastinio ryšio. Tokį reikalavimą LVAT grindžia specialios Civilinio kodekso 6.271 straipsnio 3 dalies, kurioje „aktas“, kaip neteisėtas viešojo administravimo subjekto veiksmas, apibrėžiamas kaip „bet koks valdžios institucijos ar jos darbuotojų veiksmas (veikimas, neveikimas), kuris tiesiogiai daro įtakos asmenų teisėms, laisvėms ir interesams“, analize. LVAT nurodo, kad nuoroda į tiesioginę įtaką asmenų teisėms, laisvėms ir interesams aiškintina, kaip reikalavimas nustatyti tiesioginį priežastinį ryšį (LVAT 2004 m. rugsėjo 7 d. nutartis administracinėje byloje Nr. A8 -732-04).

Guliev prieš Lietuvą byloje EŽTT nustatė ryšį tarp Valstybės saugumo departamento veiksmų – pareiškėjui pritaikyto draudimo atvykti į Lietuvą iki 2009 m. ir pareiškėjo teisės į privatumą ir šeimos gyvenimo pažeidimo. Kitaip tariant, uždraudęs pareiškėjui atvykti į Lietuvą iki 2009 m., VSD nepagrįstai nutraukė pastarojo šeiminius ryšius.

Zacharov prieš Rusiją byloje EŽTT nustatė ryšį tarp valstybės vykdomos slaptos elektroninių ryšių tinklais perduodamos informacijos kontrolės ir asmens teisės į privatumą ribojimo. Teismas sutiko, kad Zacharovas patyrė moralinę žalą, bet netenkino neturtinės žalos kompensavimo ir nurodė, kad pats Konvencijos pažeidimo pripažinimas jau savaime kompensuoja pareiškėjo patirtą žalą.

Drakšas prieš Lietuvą byloje Pareiškėjas reikalavo 250 000 eurų neturtinei žalai atlyginti. Pareiškėjo pozicija buvo grindžiama tuo, kad „dėl telefoninių pokalbių paviėšinimo nukentėjo a) jo geras vardas ir b) pablogėjo sveikata“. Pagrįsdamas savo reikalavimą dėl pablogėjusios sveikatos pareiškėjas pateikė medicinos eksperto išvadą, kurioje nurodyta, kad

iš tikrųjų skandalo „įsibėgėjimo“ metu pareiškėjui išsivystė arterinė hipertenzija ir po kurio laiko jis patyrė galvos išeminį insultą ir buvo paguldytas į ligoninę.

Vyriausybė ginčijo pareiškėjo reikalavimą kvestionuodama, ar „pareiškėjas susirgo tik dėl psichologiniai išgyvenimų, jo patirtų dėl telefoninių pokalbių pavišinio ir nuolatinių kvietimų į apklausas Generalinėje prokuratūroje“. Teismas, išanalizavęs šalių pateiktą medžiagą konstatavo, kad pareiškėjui iš tiesų išsivystė širdies liga ir jis buvo paguldytas į ligoninę, tačiau kartu pabrėžė, kad telefoninių pokalbių pavišinimas buvo atliktas vėliau, tai yra jau nustačius pareiškėjo pablogėjusios sveikatos faktą. Taigi šiuo atveju Teismas neįžvelgė priežastinio ryšio tarp pablogėjusios sveikatos ir nacionalinio saugumo institucijos veiksmų bei apsiribojo 4000 eurų neturtinės žalos atlyginimo priteisimu.

Minėtoje „MG Baltic“ byloje ieškovas siejo VSD veiksmus – paskleistus tikrovės neatitinkančius duomenis su akivaizdžiais neigiamais padariniais jo dalykinei reputacijai ir taip patirdamas turtinės ir neturtinės žalos. Ieškovas pateiktame teismui ieškinyje nurodė, kad nors atsakovo pažyma adresuota Lietuvos Respublikos Seimo Nacionalinio saugumo ir gynybos komitetui, tačiau jos turinys tapo žinomas tretiesiems asmenims, nutekinus tokią informaciją visuomenės informavimo priemonėms. Ieškovo nuomone, tai laikoma žinių paskleidimu, už kurį atsako tiek jį nutekinusios institucijos, tiek tos, kurios neužtikrino, kad jų parengti dokumentai nebūtų paskleisti tretiesiems asmenims, t. y. atsakovas ir patys nutekintos informacijos rengėjai. Taigi ieškovas pateiktame ieškinyje nurodė argumentus, kurie, jo nuomone, patvirtina, kad atsakovas savo veiksmais prisidėjo prie to, kad žinios būtų paskleistos tretiesiems asmenims per visuomenės informavimo priemones (LAT nutartis civilinėje byloje Nr.e3K-7-471-403/2018).

Šios bylos aspektu pažymėtina, kad VSD nebuvo tiesiogiai kaltinamas dėl privačių duomenų paskleidimo, o tik perdavė juos kontroliuojančiai institucijai – LR Seimui. Čia kyla klausimas, ar VSD ir kitos valstybės saugumą užtikrinančios institucijos gali (ir turi) kontroliuoti slaptai gautos privačios informacijos nepaskleidimą? Manytina, kad tai yra kontroliuojančios institucijos, o ne VSD pareiga. Nagrinėjamoje byloje kvestionuoti galima tik VSD pateiktų išvadų pagrįstumą, bet ne pačios išvados pavišinimą.

Žalos atlyginimo problema. Turtinės žalos, atsiradusios dėl valstybės saugumo ir kontržvalgybos institucijų veiksmų, atlyginimo aspektu pažymėtina, kad yra išskiriamos šios turtinės žalos rūšys: 1) asmens turto netekimas arba sužalojimas; 2) turėtos išlaidos (tiesioginiai nuostoliai); 3) negautos pajamos (netiesioginiai) nuostoliai. Pagal teismų praktiką „pareiškėjas, kuris reiškia reikalavimą atlyginti žalą, pirmiausia turi įrodyti patirtą žalą ir, antra – ją sudarančius elementus bei jos dydį. Turtinė žala turi būti tikra, konkreti,

įrodyta ir kiekybiškai įvertinta.“ (Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2010 m. lapkričio 2 d. nutartis administracinėje byloje Nr.A-442-548-10).

Vadinasi, kreipdamasis į teismą pareiškėjas turi aiškiai nurodyti, kaip pasireiškė turtinės žalos atsiradimas, ir pateikti tai patvirtinančius įrodymus, kurie, jo nuomone, įgalintų teismą visiškai arba iš dalies patenkinti reikalavimą dėl patirtos žalos atlyginimo.

Neturtinės žalos atlyginimo aspektu pažymėtina, kad Europos Žmogaus Teisių Teismas savo jurisprudencijoje pripažino, kad neturtinė žala apima traumas, nerimą ir neteisybės jausmą, bejėgiškumo jausmą, frustraciją nepatogumus, nerimą ir sielvartą, įžeidinėjimą, pažeminimą, įtampą ir pan.“ (Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2013 m. kovo 13 d. nutartis administracinėje byloje Nr. A-525-525-13).

Plati neturtinės žalos samprata įtvirtinta ir LR CK, kuris neturtinę žalą apibrėžia kaip asmens fizinį skausmą, dvasinius išgyvenimus, nepatogumus, dvasinius sukrėtimus, emocinę depresiją, pažeminimą, reputacijos pablogėjimą, bendravimo galimybių sumažėjimą ir kt., teismo įvertintą pinigais (LR CK 6.250 straipsnis 1 dalis.).

Teismų praktikos analizė leidžia teigti, kad net nustatius priežastinį ryšį tarp pareiškėjo patirtos žalos atsiradimo ir valstybės saugumo institucijų neteisėtų veiksmų, apsiribojama neturtinės žalos atlyginimu. Štai *Drakšas prieš Lietuvą* byloje, kaip jau buvo minėta, pareiškėjas reikalavo 250 000 Eur neturtinei žalai atlyginti už nacionalinio saugumo institucijos veiksmus, bet teismui nenustatius priežastinio ryšio, pareiškėjui skirta tik 4000 Eur neturtinė kompensacija už Konvencijos 8 ir 13 straipsniuose įtvirtintų normų pažeidimą.

Tačiau ir neturtinės žalos piniginis atlyginimas ne visada garantuojamas pareiškėjui. Štai *Zacharov prieš Rusiją* byloje reikalauta 9000 Eur neturtinės žalos atlyginimo. Tačiau Europos Žmogaus Teisių Teismas, pripažinęs Konvencijos 8 straipsnio pažeidimą, nusprendė, kad paties šio fakto pakanka pareiškėjo patirtos neturtinės žalos atlyginimui. Tas pats užfiksuota ir *Guliev prieš Lietuvą*, *Kennedy prieš Jungtinę Karalystę*, *Halford prieš Jungtinę Karalystę*, bylose.

„MG Baltic“ bylos kontekste žinomas teisininkas R. Š. prašė teismo pripažinti neteisėtais VSD veiksmus renkant, tvarkant ir paskleidžiant duomenis Seimo Nacionalinio saugumo ir gynybos komitetui pateiktoje 2018-03-09 rašte – pažymoje „Dėl informacijos pateikimo“, pareiškėjo nuomone, klaidingą, neobjektyvią ir šališką informaciją, vertinimus bei išvadas apie jo asmenį ir priteisti iš Lietuvos valstybės, atstovaujamos VSD, 2000 Eur neturtinei žalai atlyginti. Nenustatius neteisėtų VSD veiksmų, atmestas ir R. Š. prašymas priteisti jam neturtinės žalos atlyginimą (LVAT nutartis administracinėje byloje Nr. A-749-556/2021).

Kitame „MG Baltic“ bylos epizode R. Š. reikalavo priteisti jam 4000 Eur neturtinės žalos už minėtos VSD pažymos paviešinimą. Kasacinis teismas nurodė, kad „šioje byloje nenustatyta, jog ieškovui sukelti pažeidimai būtų buvę skaudūs ir būtų pakenkę jo profesinei karjerai“, pati atsakovė, veikdama per kitas institucijas, patvirtino, kad ieškovas yra tinkamas eiti pareigas, taigi yra nepriekaištingos reputacijos. Atsižvelgdamas į tai, kasacinis teismas nusprendė, kad pripažinimas, jog atsakovės paskleistas teiginys apie ieškovą neatitinka tikrovės ir žemina jo garbę bei orumą, yra pakankama satisfakcija, atlyginanti ir jo patirtą neturtinę žalą (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2021 m. vasario 24 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e3K-3-12-403/2021).

„MG Baltic“ bylos kontekste buvo parengtas Lietuvos Respublikos Seimo pažyma – ataskaita (2019), kurioje be kita ko nagrinėtas skundas dėl VSD 2005–2018 m. vykdytos veiklos teisėtumo. Pareiškėjas skunde kvestionavo VSD veiksmų pagrįstumą ir teisėtumą tvirtindamas, kad VSD įvertinimai dėl kai kurių aplinkybių, dėl kurių buvo pradėti patikrinimai, nebuvo pagrįsti grėsmės nacionaliniam saugumui požiūriu. Pareiškėjas teigė, kad jo privatus gyvenimas slaptomis informacijos rinkimo priemonėmis buvo kontroliuojamas nesant teisinio pagrindo ir nepagrįstai ilgą laikotarpį. Atsakydamas į skundą Seimo kontrolierius pažymėjo, kad VSD veiksmai buvo sankcionuoti kompetentingų subjektų ir buvo pagrįsti nacionalinio saugumo užtikrinimo aspektu. Tačiau Seimo kontrolieriaus teigimu, asmens teisių apsaugos garantija nėra pakankama Lietuvos nacionalinio saugumo ir kontržvalgybos veiklos reglamentavime ir siūlytina:

1. Užtikrinti, kad VSD pareigūnų veiklos kontrolė apimtų ir žmogaus teisių apsaugos standartų laikymosi savo veikloje kontrolę.
2. Nustatyti maksimalius žvalgybos metodų taikymo terminius.

Apibendrinant galima teigti, kad civilinės atsakomybės už valstybės saugumo ir kontržvalgybos institucijų veiksmus atsiradimui būtinos trys sąlygos – 1) neteisėti institucijų veiksmai, 2) žala, atsiradusi dėl šių veiksmų ir 3) priežastinis ryšys tarp žalos ir neteisėtų veiksmų. Neteisėtais valstybės saugumo ir kontržvalgybos institucijų veiksmais dažniausiai yra susiję su kišimusi į asmens privatų gyvenimą ir dažnai atsiranda ne tiek dėl aktyvių institucijų (ar pareigūnų) veiksmų, kiek dėl netobulo operatyvinės veiklos teisinio reglamentavimo. Kita vertus, teisės aktų nesilaikymas, balanso tarp asmens subjektinių teisių ir nacionalinio intereso neišlaikymas (nesuderinimas) irgi lemia neteisėtų saugumo institucijų veiksmų nustatymo faktą. Vertindami saugumo ir kontržvalgybos institucijų veiksmus jo teisėtumo aspektu teismai atkreipia dėmesį į tai, kokioms aplinkybėms esant ir

kokiomis sąlygomis buvo atlikti šie veiksmai, ar jie buvo proporcingi tikslui apsaugoti nacionalinį saugumą, ar procedūra, pagal kurią slapta kontrolė gali būti sankcionuota ir neteisminės institucijos, yra pakankamai patikima.

Žala, atsirandanti dėl saugumo ir kontržvalgybos institucijų veiksmų, dažniausiai yra susijusi su sveikatos pablogėjimu, psichologinio pobūdžio išgyvenimais, kitais nepatogumais, reputacijos pablogėjimu, nusivylimas valdžios institucijomis ir pan.

Ryšio tarp valstybės saugumo ir kontržvalgybos neteisėtų veiksmų ir pareiškėjui atsiradusios žalos nustatymas dalijamas į du etapus: faktinį ir teisinį. Praktika rodo, kad dėl valstybės saugumo ir kontržvalgybos institucijų neteisėtų veiksmų dažniausiai skiriamas neturtinės žalos atlyginimas, kuris dažnais atvejais apsiribojamas paties pažeidimo fakto nustatymu neskiriant piniginės kompensacijos.

IŠVADOS IR PASIŪLYMAI

1. Civilinė teisinė atsakomybė už valstybės saugumo ir kontržvalgybos veiksmus yra *su generis* civilinė deliktinė teisinės atsakomybės rūšis, taikoma už valdžios institucijų padarytus neteisėtus veiksmus. Tai yra kompensacinio pobūdžio teisinė atsakomybė, kuriai atsirasti būtinos trys sąlygos – neteisėti veiksmai, žala, priežastinis ryšys. Ši atsakomybės rūšis grindžiama *Francovich* doktrina ir formule „šeimininkas atsako už savo tarno veiksmus“ ir taikoma, kai valstybė privalo atlyginti žalą asmenims padarytą neteisėtais šių institucijų (pareigūnų) veiksmais. Tai griežtoji teisinė atsakomybė, nesuponuojanti kaltės, kaip vienos iš atsakomybės atsiradimo sąlygų. Šiai atsakomybei atsirasti pakanka nustatyti, kad žala asmeniui atsirado dėl subjekto, atliekančio valstybės saugumo ar kontržvalgybos funkcijas, akto – veikimo ar neveikimo.

2. Valstybės saugumo ir kontržvalgybos institucijų veiklos specifika ir tikslai suponuoja tam tikrų specialiųjų priemonių – slapto sekimo, fizinės ir psichinės prievartos, slapto patekimo į asmens būstą, elektroninės žvalgybos ir kitų priemonių naudojimą, kuris, esant tam tikroms aplinkybėms, gali pažeisti asmens teises bei laisves ir lemti žalos (turtinės ar neturtinės) atsiradimą ir, kaip išvadą, pagrindą taikyti civilinę deliktinę atsakomybę. Europos Žmogaus Teisių Teismo ir Lietuvos Respublikos Konstitucinio teismo jurisprudencijoje laikomasi pozicijos, kad nacionalinio saugumo ir kontržvalgybos taikomi metodai ir priemonės turi būti teisėti, koreliuoti su asmens teise į privatą gyvenimą, o tais atvejais, kai nacionalinio saugumo tikslais būtina taikyti priemones, potencialiai pavojingas asmens teisėms bei laisvėms, šios priemonės turi būti a) nustatytos įstatymu ir b) turi būti išdėstytos pakankamai tiksliai ir aiškiai.

3. Neteisėti veiksmai, kaip viena iš civilinės atsakomybės už valstybės saugumo ir kontržvalgybos veiksmus atsiradimo sąlygų, yra susiję su kišimusi į asmens privatą gyvenimą (slaptas sekimas ir pan.) ir dažnai atsiranda ne tiek dėl aktyvių institucijų (ar pareigūnų) veiksmų, kiek dėl netobulo operatyvinės veiklos teisinio reglamentavimo. Kita vertus, teisės aktų nesilaikymas, balanso tarp asmens subjektinių teisių ir nacionalinio intereso neišlaikymas (nesuderinimas) irgi lemia neteisėtų saugumo institucijų veiksmų nustatymo faktą.

4. Vertindami saugumo ir kontržvalgybos institucijų veiksmus jo teisėtumo aspektu teismai atkreipia dėmesį į tai, kokioms aplinkybėms esant ir kokiomis sąlygomis buvo atlikti šie veiksmai, ar jie buvo proporcingi tikslui apsaugoti nacionalinį saugumą, ar procedūra, pagal kurią jie buvo vykdomi, buvo teisėtai sankcionuota ir yra pakankamai patikima. Žala,

atsirandanti dėl saugumo ir kontržvalgybos institucijų veiksmų, dažniausiai yra susijusi su sveikatos pablogėjimu, psichologinio pobūdžio išgyvenimais, kitais nepatogumais, reputacijos pablogėjimu, nusivylimais valdžios institucijomis ir pan. Ryšio tarp valstybės saugumo ir kontržvalgybos neteisėtų veiksmų ir pareiškėjui atsiradusios žalos nustatymas dalijamas į du etapus: faktinį ir teisinį. Praktika rodo, kad dėl valstybės saugumo ir kontržvalgybos institucijų neteisėtų veiksmų dažniausiai skiriamas neturtinės žalos atlyginimas, kuris neretais atvejais apsiribojamas paties pažeidimo fakto nustatymu neskiriant piniginės kompensacijos.

5. Išskirtinos šios neteisėtais nacionalinio saugumo ir kontržvalgybos subjektų veiksmais asmenims padarytos neturtinės žalos rūšys: sveikatos sužalojimas, psichologinio pobūdžio išgyvenimai, kiti nepatogumai, reputacijos pablogėjimas, nusivylimas valdžios institucijomis ir galimybės praradimas, šeimos santykių nutraukimas, neigiamas poveikis gerajam vardui ir pan. Neturtinės žalos, padarytos neteisėtais nacionalinio saugumo ir kontržvalgybos subjektų veiksmais, atlyginimas teismų priteisiamas kur kas dažniau nei turtinės, tačiau neretai apsiribojama pažeidimo fakto konstatavimu kaip pakankama žalos atlyginimo satisfakcija.

6. Siekiant civilinės atsakomybės už valstybės saugumo ir kontržvalgybos veiksmus instituto teisinio išbaigtumo ir funkcionavimo efektyvumo siūlytina:

6.1. Žvalgybos įstatyme numatyti slapto sekimo ir kitų operatyvinių metodų taikymo maksimalius terminus.

6.2. Civiliniame kodekse numatyti atskirą valstybės saugumo ir kontržvalgybos institucijų civilinę atsakomybę reguliuojančią normą.

ŠALTINIŲ SĄRAŠAS

Norminiai teisės aktai

1. Europos Parlamento ir Tarybos 2002 m. kovo 11 d. direktyva 2002/14/EB dėl bendros darbuotojų informavimo ir konsultavimosi su jais sistemos sukūrimo Europos bendrijoje. *OL L 80, p. 29.*
2. Europos Parlamento ir Tarybos 2004 m. balandžio 29 d. reglamentas (EB) Nr. 883/2004 dėl socialinės apsaugos sistemų koordinavimo. *OL L 166, p. 1.*
3. Europos Parlamento ir Tarybos 2019 m. birželio 20 d. direktyva (ES) 2019/1152 dėl skaidrių ir nuspėjamų darbo sąlygų Europos Sąjungoje. *OL L 186, p. 10.*
4. Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija (1995). Valstybės žinios, 40–987.
5. Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas (su pakeitimais ir papildymais). Valstybės žinios, 2000, 74–2262.
6. Lietuvos Respublikos Konstitucija (1992). *Valstybės žinios*, 33–1014.
Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas (2000). *Valstybės žinios*, 89–2741.
7. Lietuvos Respublikos nacionalinio saugumo pagrindų įstatymas (1997), *Valstybės žinios*, 2–16
8. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2019 lapkričio 6 d. nutarimas Nr. 1143 „Dėl bendradarbiavimo su tarptautine Frankofonijos organizacija“. TAR, 18350.
9. Lietuvos Respublikos žvalgybos įstatymas. Valstybės žinios, 2012, Nr. 129–6463 (Suvestinė redakcija nuo 2022-01-01).
10. Lietuvos Respublikos nacionalinio saugumo pagrindų įstatymas. Valstybės žinios, 1997, Nr. 2–16.
11. Tarptautinis pilietinių ir politinių teisių paktas (1966). *Valstybės žinios*, 2002, 77–3288.
12. Sutarties dėl Europos Sąjungos veikimo suvestinė redakcija [interaktyvus] [žiūrėta 2022 m. vasario 10 d.]. Prieiga per internetą:
<<http://eurlex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2010:083:0047:0200:LT:P DF>>.

Specialioji literatūra

13. Bakaveckas, A. *Lietuvos vykdomoji valdžia*. Vilnius: Eugrimas, 2007.
14. Beliūnienė L., Gailiūnienė, U. ir kt.(2009). *Neteisėtais valdžios institucijų veiksmais padarytos žalos atlyginimo institutas: įstatyminis reguliavimas ir taikymas teismų praktikoje [interaktyvus]*. Teisės institutas. [Žiūrėta 2013 m. balandžio 15 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.teise.org/data/1Atsakomybe-uz-zala-recenzuotas-ir-pataisytas-doc.pdf>>.
15. Fairgrieve, D. *State liability in tort*. Oxford, 2004.
16. Gailiūnienė, U. *Viešojo administravimo subjektų padarytos žalos atlyginimas: kai kurios procesinio pobūdžio veiksmų pripažinimo neteisėtais problemos Lietuvoje*. 2010, Teisė, 76, 115–129.
17. Gailiūnienė, U. *Atsakomybė už viešojo administravimo subjektų asmenims padaryta žala Lietuvoje*. Daktaro disertacija, socialiniai mokslai, teisė (01S), Vilnius: Vilniaus universitetas, 2013.
18. Gailiūnienė, U. *Atsakomybė už valdžios institucijų padarytą žalą aplinkos srityje*. Teisė, 72, 2009, 129–140.
19. Gutauskas, A. *Kriminalinė žvalgyba ir privatus asmens gyvenimas*. Teisė, 113, 2019, 8–26.
20. Harlow, C. *State liability: Tort law and beyond*. Oxford, 2005.
21. Ivanauskienė, E. *Deliktinės ir sutartinės civilinės atsakomybės pagrindų konkurencija*. Daktaro disertacija, socialiniai mokslai, teisė (01S), Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2016.
22. Kargaudienė, A. *Viešoji atsakomybė: atsakomybės už padarytą žalą privačiam asmeniui subjekto apibrėžimo problema*. *Jurisprudencija*, 2008 3(105); 75–83.
23. Dambrauskienė ir kt. *Lietuvos teisės pagrindai*. Vilnius: Justitia, 2008.
24. Drakšas, R. *Specialieji baudžiamosios atsakomybės principai // Lietuvos Respublikos baudžiamajam kodeksui – 10 metų*. Vilnius: Registrų centras, 2011, p. 151–176.
25. Jarašiūnas, E. *Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas ir aukštųjų valstybės pareigūnų apkalta: kelios aktualios problemos*. *Jurisprudencija*, 2006, Nr. 2.
26. Piesliakas, V. *Lietuvos baudžiamoji teisė*. Pirmoji knyga. Vilnius: Justitia, 2006.
27. Pikelis, A. *Baudžiamųjų įstatymų teisėkūra. Teisėjo požiūris // Lietuvos Respublikos baudžiamajam kodeksui – 10 metų*. Vilnius: Registrų centras, 2011.
28. Mikelėnas, V. *Civilinės atsakomybės problemos: lyginamieji aspektai*. Vilnius: Justitia, 1995.

29. Misiūnaitė-Kamarauskienė, D. *Europos Sąjungos Teisingumo Teismo praktikos aktualijos pagrindinių teisių į privatų šeimos gyvenimą ir asmens duomenų apsaugą srityje*. Jurisprudencija, 2014, t. 21(4), p. 1234.
30. Sinkevičius, V. *Nusikaltimas, kaip apkaltos pagrindas: kai kurie teoriniai ir praktiniai aspektai*. Jurisprudencija, 2018, Nr. 25(2), p. 312–332.
31. Sinkevičius, V. Seimo nario imunitetas: kai kurios teorinės ir praktinės problemos. *Socialinių mokslų studijos*, 2009, Nr. 1(1), p. 7–35.
32. Statkevičius, M. *Apkaltos padariniai*, *Teisė*, 2005, Nr. 56, p. 44–58.
33. Šedbaras, S. (2005). *Administracinė atsakomybė*. Vilnius: Justitia.
34. Šileikis, E. Apkaltos instituto conceptualaus supratimo paieška. *Jurisprudencija*, 2012, Nr. 19(3), p. 955–985.
35. Šileikis, E. *Apkaltos proceso sampratos pokyčiai Lietuvos Respublikoje, Konstituciniai valdžių sandaros principai*, Tarptautinės konferencijos medžiaga. Vilnius, 2008, p. 95–96.
36. Šileikis, E. *Seimo nario teisinė padėtis*. Vilnius, 1996.
37. Švedas, G. Veikos kriminalizavimo kriterijai: teorija ir praktika. *Teisė*. 2012, Nr. 82.
38. Lastauskienė G., *Teisinės sankcijos kaip teisinio teksto elementai ir teisinių imperatyvų garantas*. Daktaro disertacija. Vilnius. 2002.
39. Vaišvila, A. *Teisės teorija*. Vilnius, 2004.
40. Veršekys, P. Nusikalstamos veikos sudėties požymio samprata ir ją lemiantys veiksniai. *Teisė*. 2012, 82. p. 207.
41. Veršekys, P. *Vertinamieji nusikalstamos veikos sudėties požymiai*. Daktaro disertacija. Socialiniai mokslai (teisė). Vilnius: VU, 2013, p. 137–138.
42. Vansevičius, A. *Teisės ir valstybės*. Vilnius, 2000, p.225.
43. Drakšėinė, A., Drakšas., R. *Nepilnamečių baudžiamoji atsakomybė*. Vilnius: Eugrimas, 2008.
44. Šatas J. ir kt., *Lietuvos teisės pagrindai*. Vilnius, 2004.
45. Baublys, L. ir kt. *Teisės teorijos įvadas*. Vilnius, 2012. p. 470.
46. Lastauskienė G. Požiūrio į teisinę atsakomybę paieška. *Jurisprudencija*, 2001, t. 19 (11).
47. Kargaudienė, A. Viešoji atsakomybė: atsakomybės už padarytą žalą privačiam asmeniui subjekto apibrėžimo problema. *Jurisprudencija*. 2008, 3 (105), 75–83.
48. Lastauskienė G., *Teisinės sankcijos kaip teisinio teksto elementai ir teisinių imperatyvų garantas*. Daktaro disertacija. Vilnius. 2002.

49. Norkūnas, A. *Civilinės teisinės atsakomybės samprata. Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas: pirmieji dešimt galiojimo metų*. Mokslo studija. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2013.
50. Selelionytė, S. Valstybė kaip civilinės deliktinės atsakomybės subjektas. *Jurisprudencija*, 2004, 59 (51), 111–136.
51. Mizaras, V. (2007). Lietuvos deliktų teisės raidos aktualijos ir tendencijos. *Šiuolaikinės civilinės teisės raidos tendencijos ir perspektyvos: mokslinių straipsnių rinkinys*. Vilnius: Justitia, p. 51–75.
52. 1991 m. lapkričio 19 d. ETT sprendimas byloje Andrea Francovich ir Davila Bonifaci ir kt. v. Italijos Respubliką. Prašymai priimti prejudicinį sprendimą; Pretura di Vicenza ir Pretura de Bassano del Grappa – Italia. Sujungtos bylos C6/90 ir C9/90./ Francovich, Andrea and Bonifaci, Daniela v. Italian Republic (Cases C-6/90, C-9/90) (1990) ECR I-5357.
53. Panomariovas, A., Rudzkis, T. *Kriminalinės žvalgybos duomenų panaudojimo baudžiamajame procese problemos*. Teisės problemos, 2019. Nr. 2 (98).
54. Petrauskaitė, A., Šaltenis, L. *Žvalgybos veiklos ir etikos sąveika nacionalinio saugumo kontekste: teorinė problemos apžvalga*. Lietuvos metinė strateginė apžvalga 2017–2018, 16 tomas, p. 414.
55. Pranevičienė, B. *Limiting of the right to privacy in the context of protection of national security*. *Jurisprudencija*, 2011, 18(4), p. 1609–1622.
56. Selelionytė, S. Neteisėtumas kaip valstybės deliktinės atsakomybės samprata. *Jurisprudencija*, 79, 2006, 102–112.
57. Selelionytė-Drukteinienė, S. *Valstybės deliktinės atsakomybės raidos tendencijos: daktaro disertacija, socialiniai mokslai, teisė (01 S)* Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2008.
58. Tarasevičius, P. *Techninių priemonių naudojimo kriminalinėje žvalgyboje teisėtumo problemos*. *Teisė*, 105, 2017, p. 84–99.
59. Urmonas A. *Konstitucinės teisės principų viešojoje teisėje kontrolės funkcijos* // *Jurisprudencija*, 30 (22), 2002, 78–100.
60. Vainorienė, A. *Konstitucinė išimtinės padėties samprata: teisėtumo ir būtinumo santykis viešojoje teisėje*. *Teisė*, 91, 2014, p. 212–227.
61. Vaišvila A. *Teisinė valstybė ir jos perspektyvos*. *Jurisprudencija*, 15 (7), 2000, 10–23.
62. Vaitkevičiūtė, A. *Valstybės atsakomybė už žalą asmeniui, valstybei pažeidus ES teisę – viena svarbiausių asmens teisių gynybos priemonių nacionaliniame teisme*. Iš:

Konstitucionalizmas ir teisės politika Europos Sąjungoje / atsakingasis redaktorius: Vytautas Šiapkauskas. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2013, p. 325–375.

63. Ambrasienė, D. ir kt. *Lyginamoji sutarčių teisė: Lietuva europiniame kontekste*. Vilnius: Justitia, 2013.
64. Vaišvila, A. *Teisės teorija*. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2014.
65. Lastauskienė ir kt. *Teisės teorija*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2020.

Teismų praktika

66. Halford prieš Jungtinę Karalystę [EŽTT], Nr. 20605/92, [1997-06-25]
67. Jucys prieš Lietuvą [EŽTT], Nr. 5457/03, [2008-01-08]
68. Jurevičius prieš Lietuvą [EŽTT], Nr. 30165/02, [2006-11-14].
69. Kennedy prieš Jungtinę Karalystę [EŽTT], Nr. 26839/05, [2010-09-18]
70. Klass ir kiti prieš Vokietiją [EŽTT], Nr.5029/71, [1978-09-06]
71. L. prieš Lietuvą [EŽTT], Nr. 27527/03, [2007-09-11]
72. Leander prieš Švediją [EŽTT], Nr.9248/81, [1985-06-11]
73. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2012 m. gegužės 9 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-214/2012.
74. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2012 m. lapkričio 12 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-480/2012.
75. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2012 m. lapkričio 8 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-478/2012.
76. LVAT nutartis administracinėje byloje Nr. A-749-556/2021
77. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2013 m. birželio 18 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-320/2013.
78. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2010 m. vasario 3 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos transporto priemonių valdytojų civilinės atsakomybės privalomojo draudimo įstatymo (2004 m. kovo 5 d. redakcija) 11 straipsnio 1 dalies atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“. Valstybės žinios, Nr. 16-758.
79. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2000 m. gegužės 8 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, Nr. 39-1105.

80. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2004 m. gruodžio 29 d. nutarimas. *Valstybės žinios, Nr.180-114.*
81. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. rugpjūčio 19 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos žalos, padarytos neteisėtais kvotos, tardymo, prokuratūros ir teismo veiksmais, atlyginimo įstatymo 3 straipsnio (2001 m. kovo 13 d. redakcija) 3 dalies ir 7 straipsnio (2001 m. kovo 13 d. redakcija) 7 dalies atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“. *Valstybės žinios, Nr.90-3529.*
82. Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2012 m. liepos 12 d. nutartis administracinėje byloje Nr. A502-1350/2012.
83. Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2013 m. gegužės 23 d. nutartis administracinėje byloje Nr. A¹⁴⁶-309/2013.
84. Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2013 m. vasario 14 d. nutartis administracinėje byloje Nr. A438-531/2013.
85. Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2013 m. vasario 14 d. nutartis administracinėje byloje Nr. A438- 531/2013.
86. Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2016 m. balandžio 11 d. nutartis administracinėje byloje [Nr. A-677-442/2016.](#)
87. Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2017 m. vasario 22 d. nutartis administracinėje byloje [Nr. A-416-525/2017.](#)
88. Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2018 m. gruodžio 5 d. nutartis administracinėje byloje Nr. A-1704-415/2018.
89. Osman prieš Jungtinę Karalystę [EŽTT], Nr. 23452/94, [1998-10-28]
90. Roman Zakharov prieš Rusiją [EŽTT], Nr.47143/06, [2015-12-04]
91. Taylor-Sabori prieš Jungtinę Karalystę [EŽTT], Nr. 47114/99, [2002-10-22]
92. Ükünc ir Günes prieš Turkiją [EŽTT], pareiškimo Nr. 42775/98, [2003-12-18]
93. Wos prieš Lenkiją [EŽTT], Nr. 22860/02, [2006-06-08]
94. Gulijev v. Lithuania, application no. 10425/03, Judgement of 16 December 2008

Kiti šaltiniai

95. Lietuvos Respublikos Seimo kontrolieriaus 2019 metų gruodžio 20 d. Pažyma – ataskaita Nr. 4D-2018/1-897/2RN-35 „dėl Skundo prieš Lietuvos Respublikos Valstybės saugumo departamentą ir dėl žmogaus teisių problemų Lietuvos Respublikos Valstybės saugumo departamente”

SANTRAUKA

Civilinė atsakomybė už valstybės saugumo ir kontržvalgybos institucijų veiksmus **Marius Navikas**

Baigiamajame darbe analizuojama civilinės atsakomybė už valstybės saugumo ir kontržvalgybos institucijų veiksmus problematika nagrinėjant tiek reikšmingus teisės aktus, mokslininkų padarytas išvadas doktrinoje, tiek Lietuvos ir Europos teismų praktikoje pateiktus išaiškinimus. Ši tema labiausiai atskleidžiama per viešosios atsakomybės prizmę akcentuojant valstybės pareigą atlyginti žalą už jos institucijų padarytus neteisėtus veiksmus (neveikimą) bei aktualizuojant atsakomybės be kaltės klausimą.

Baigiamajame darbe identifikuotos civilinės atsakomybės už nacionalinio saugumo ir kontržvalgybos institucijų veiksmus atsiradimo būtiniosios sąlygos, atskleisti saugumo institucijų neteisėtų veiksmų nustatymo algoritmai, aptarti turtinės ir neturtinės žalos atlyginimo aspektai. Darbe taip pat iškelta valstybės saugumo ir kontržvalgybos institucijų atliekamų veiksmų proporcingumo žmogaus teisėms ir laisvėms problematika.

SUMMARY

Civil liability for the actions of state security and counterintelligence institutions

Marius Navikas

Via examination of both the relevant legal acts, the conclusions drawn by scientists in the doctrine, as well as the interpretations given in Lithuanian and European case law the civil liability for the actions of state security and counterintelligence institutions is disclosed in the work. The topic of the work is most revealed through the prism of public liability, emphasizing the duty of the state to compensate for damages it's institutions committed by their unlawful actions (omissions).

The final thesis identified the necessary conditions for the emergence of civil liability for the actions of national security and counterintelligence institutions, revealed algorithms for identifying illegal actions of security institutions, as well as discussed aspects of compensation for property and non – pecuniary damage. The work also raised the issue of proportionality of the actions performed by state security and counterintelligence institutions to human rights and freedoms.